

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI
SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI**

FILOLOGIYA FAKULTETI

O‘ZBEK FILOLOGIYASI BO‘LIMI

O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI KAFEDRASI

SHODIYOROVA HILOLA

ADABIYOT DARSLARIDA ABDULLA ORIPOV

HAYOTI VA IJODINING O‘RGANILISHI

Bitiruv malakaviy ishi

**5120100 – Filologiya va tillarni o‘qitish (o‘zbek tili)
bakalavriat ta‘lim yo‘nalishi**

**Ilmiy rahbar
f.f.n.Muhiddinova B.M.**

SAMARQAND - 2016

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI
SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI**

FILOLOGIYA FAKULTETI

O‘ZBEK FILOLOGIYASI BO‘LIMI

O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI KAFEDRASI

SHODIYOROVA HILOLA

**ADABIYOT DARSLARIDA ABDULLA ORIPOV
HAYOTI VA IJODINING O‘RGANILISHI**

Bitiruv malakaviy ishi

**5120100 – Filologiya va tillarni o‘qitish (o‘zbek tili) bakalavriat
ta‘lim yo‘nalishi**

Ilmiy rahbar: dots. Muhiddinova B.M.

Rasmiy taqrizchi: dots. Salohuddinova M.

Bitiruv malakaviy ishi o‘zbek tili va adabiyoti kafedrasining 2016-yil 27-maydagi
majlisida muhokama qilingan va YaDAK himoyasiga tavsiya etilgan
(9-son bayonnoma).

Kafedra mudiri: prof. Salohiy D.

Bitiruv malakaviy ishi YaDAKning 2016 yil ____ iyundagi yig‘ilishida
himoya qilingan va ____ foiz bilan baholangan. (____ - son bayonnoma)

YaDAK raisi: prof. Turniyozov N.

A‘zolari:

SAMARQAND - 2016

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI
SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI**

FILOLOGIYA FAKULTETI

O‘ZBEK FILOLOGIYASI BO‘LIMI

O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI KAFEDRASI

SHODIYOROVA HILOLA

ADABIYOT DARSLARIDA ABDULLA ORIPOV

HAYOTI VA IJODINING O‘RGANILISHI

Bitiruv malakaviy ishi

**5120100 – Filologiya va tillarni o‘qitish (o‘zbek tili)
bakalavriat ta‘lim yo‘nalishi**

Ilmiy rahbar

f.f.n. Muhiddinova B.

SAMARQAND - 2016

KIRISH.....4-6

I BOB. ADABIYOT DARSLARIDA ABDULLA ORIPOV HAYOTI

VA ADABIY MEROSINI O‘RGATISH USULLARI.....7-31

- 1.1.** Abdulla Oripova hayoti va faoliyatining maktab va akademik litsey darsliklarida o‘rganilishi.....7-16
- 1.2.** Abdulla Oripov hayoti va faoliyatini o‘rgatishning samarador usullari.....17-31

II BOB. ABDULLA ORIPOV – HOZIRGI O‘ZBEK

SHE‘RIYATINING ZABARDAST VAKILI.....32-53

- 2.1.** «O‘zbekiston» qasidasining o‘rganilishi.....32-41
- 2.2.** Shoir lirikasining o‘ziga xos xususiyatlari.....42-53

XULOSA.....54-59

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.....60-62

ISHNING UMUMIY TAVSIFI

Mavzuning dolzarbligi. Mustaqillikdan keyin yuzaga kelgan ijtimoiy – siyosiy, ma’naviy – ma’rifiy, madaniy, ilmiy, ta’limiy muhit, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi», «Ta’lim to’g’risida»gi Qonunning qabul qilinishi va tarixiy ahamiyati, Yurtboshimiz tomonidan ilm-fanga alohida e’tibor berilayotganligi tufayli ta’lim sohasida keng imkoniyatlar, qulay sharoitlar yuzaga keldi. Yurtboshimiz “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch” asarida quyidagilarni a’lohida e’tirof etadilar: “Istiqlol davrida barpo etilgan, barcha shart-sharoitlarga ega bolgan akademik litsey va kasb-hunar kollejlari, oliy o’quv yurtlarida tahsil olayotgan, zamonaviy kasb-hunar va ilm ma’rifat sirlarini o’rganayotgan, hozirdanoq ikki-uch tilda bimalol gaplasha oladigan ming-minglab o’quvchilar, katta hayotga kirib kelayotgan, o’z iste’dodi va salohiyatini yorqin namoyon etayotgan yosh kadrlarimiz misolida ana shunday orzu - intilishlarimiz bugunning o’zida o’z hosilini berayotganining guvohi bo’lmoqdamiz” [Karimov, 63].

Mazkur davrda darsliklarning yangi avlodi tushunchasi hayotiylik kasb etdi. Har bir sinf uchun darsliklarning yangi avlodi shakllantirildi.

Bu davrda yaratilgan dastur va darsliklarda asosiy maqsad milliy qadriyatlarimiz asosi sanalmish adabiyotimizning bebaho merosi, an’analari bilan tanish bo’lgan o’quvchilarning bilimlarini sistemali yo’sinda umumlashtirish va egallangan ko’nikmalarini mustahkamlashga qaratila boshlandi. Binobarin, adabiyot fanidan mavzularni chuqur anglash ehtiyojini to’ldirish, o’quvchilar to’la anglab etmagan yoki tushunilishi qiyinchilik tug’diradigan mavzularni kengroq izohlash va shu orqali etarli nutqiy malakani shakllantirish, adabiy-badiiy matnlar ustida ishlash ko’nikmalarni o’stirish kabi vazifalarni bajarish nazarda tutilgan.

Kuzatishlardan ma’lum bo’ladiki, darslik va dasturni tuzishda ta’lim bosqichida chuqur o’zlashtirilmagan bilimlarni singdirishga e’tibor berilgan. Ular mazmunida o’quvchilarning muayyan mavzu yuzasidan mustaqil fikr yuritishlariga, o’z ustilarida ko’proq ishlashlariga, bilim egallashning tipiklashtirishdan umumlashtirishga qarab borish, dalillarni sharhlash va asoslash yo’sinlariga asosiy diqqat qaratilgan. Amaldagi dasturlar bo’yicha mavzular,

birinchidan, umumiy o'rtta maktabning sinovdan o'tgan yangi dasturlari negizida yaratilganligi, ikkinchidan, o'zlashtirilayotgan bilimlarning amaliy tadbiqi bosh mezon sifatida tanlanganligi hamda tarixiylik, izchillik, milliylik va zamonaviylik tamoyillariga to'la bo'ysundirilganligi bilan ajralib turadi. SHu bilan bir qatorda, doimiy taraqqiyot yaratilgan o'quv adabiyotlarini ilmiy-metodik tomondan kuzatishni ham talab etadiki, bu tabiiy jarayondir. Xuddi shu jihat muayyan ijodkor asarlarini o'rganishga ham aloqador. Mazkur holat ishimiz dolzarb mavzulardan biriga bag'ishlanganligini ko'rsatadi, albatta.

Malakaviy bitiruv ishimizning ob'yekti va predmeti. Ushbu tadqiqotda ob'ekt qilib "Adabiyot darslarida Abdulla Oripov hayoti va ijodini o'rganish" bo'yicha 5 va 9-sinflar hamda akademik litseylar uchun tayyorlangan darsliklar tegishli materiallari olindi. Uning predmeti esa darslik materiallari bilan chambarchas bog'liqlikda xarakterlanadi.

Malakaviy bitiruv ishimizning metodologik asosi va metodlari. Yurtboshimiz I.A Karimovning ilm-fan, ta'lim-tarbiya haqidagi qarashlari, soha mutaxassislarining mavzuga doir fundamental asarlari ishimizning metodologik asosini belgilaydi. SHuningdek, qiyoslash, tavsiflash, sistem-struktur kabi metod va tahlil usullaridan ham foydalaniladi.

Malakaviy bitiruv ishining maqsad va vazifalari. Tadqiqotdan ko'zlangan maqsad 5 va 9-sinflar hamda akademik litseylar darslik materiallarida taniqli ijodkor va jamoat arbobi Abdulla Oripov hayoti va ijodi haqidagi materiallarning berilishi, asarlaridan keltirilgan materiallar, ular uchun ajratilgan soatlar miqdori, tuzilgan savol va topshiriqlar hamda ularning o'quvchi bilim olishidagi ahamiyati, kabi metodik masalalarni o'rganishga qaratilgan.

Malakaviy bitiruv ishining nazariy va amaliy ahamiyati borasida shuni aytish mumkinki, kuzatishlar jarayonida qo'lga kiritilgan natijalar metodik adabiyotlar tayyorlashda ma'lumot vazifasini o'taydi. Metodika sohasidagi ayrim darslar mavzularini yoritishda undan material sifatida foydalanish mumkin.

Malakaviy bitiruv ishining tuzilishi va hajmi. Mazkur tadqiqot umumiy tavsif asosiy qism, xulosa va foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxatidan iborat.

I BOB. ADABIYOT DARSLARIDA ABDULLA ORIPOV HAYOTI VA ADABIY MEROSINI O‘RGATISH USULLARI

1.1. Abdulla Oripov hayoti va faoliyatining maktab va akademik litsey darsliklarida o‘rganilishi

Mamlakatimizda ijtimoiy-siyosiy sohada amalga oshirilayotgan keng islohotlar Vatan taqdiri, xalq ravnaqi, mustaqil yurtning kelajakdagi boshqaruvchilari-yangi avlod tarbiyasiga qaratilmoqda. Mustaqillikka erishgan birinchi kunimizdanoq, umuminsoniy va o‘zbekona qadriyatlarni har tomonlama tiklash, ularga chuqurroq nazar tashlash uchun zamin yaratildi. Mustaqil Vatanimizga har tomonlama yetuk, mukammal, axloqiy pok, yuksak ma’naviy hislatlarga ega, iymon-e’tiqodi butun, o‘z xalqi, o‘z ona-Vataniga fidoiy, barkamol insonlarni tarbiyalash davlat siyosatida ustuvor masalalardan biri sifatida qarala boshladi.

Tarbiyada xalqning milliy va ma’naviy qadriyatlariga suyanish, ular orqali 5-9-sinf o‘quvchilarida milliy qadriyatlarni shakllantirish-o‘ta dolzarb masalalardan biridir. Chunki, bugungi kunda mafkuraviy poligonlarda yoshlar ongi va qalbi uchun kurash keskinlashgan bir paytda o‘quvchilarni iloji boricha, maktab yoshidanoq vatanparvar, xalqparvar, fidoiy, Vatani, xalqi uchun jonini ayamaydigan matonatli qilib o‘stirish zarur.

Adib haqidagi ma’lumotlar talqini

Umumta’lim maktablarida fanlarning ko‘pchiligi bevosita bolaning tafakkurini rivojlantirish, uning bilimini oshirishga yo‘naltirilgan. Ma’lum qismi esa bolaga kasb-hunar o‘rgatish yo‘lida xizmat qiladi. Bu fanlar orasida faqat adabiyotgina bolaning ko‘ngli, uning ruhiyati va ma’naviyatini shakllantirishga qaratilgan. Ilg‘or fikrli kishilarga xos sifatlar bevosita ruhiyat bilan bog‘liq bo‘lgani uchun ham ma’naviyat tarbiyasi mamlakat miqyosida muammoga aylangan. Sog‘lom ma’naviyatni, ruhiy olamni tarbiyalash, ko‘proq maktab adabiy ta’limi zimmasiga tushadi, chunki adabiyotning asosiy materiali – inson. Adabiyot darslarida inson shaxsi, tuyg‘ulari, kechinmalari, hayajonlari, iztiroblari,

xususiyatlari o'rganiladi va tahlil qilinadi. Adabiy ta'limda o'quvchining butun e'tibori o'rganishga qaratiladi.

Adabiy ta'limning bugungi metodikasida maktabda o'rganiladigan adabiyot fan emas, san'at, ijod hisoblanadi. Adabiyotni chinakam o'zlashtirish badiiy so'z go'zalligini his qilish va undan zavqlanishsiz aslo mumkin emas. San'atning har qanday turidan zavq olish uchun badiiy bilimdonlik zarur, albatta.

Adabiy ta'limning inson shaxsi va ma'naviy kamoloti yo'lidagi samaradorligini ta'minlash uchun o'quvchilar faolligini, uning individual iivojlanish darajasi va yosh xususiyatlarini ham inobatga olish zarur. Darsda o'quvchilar bilan ishlashda ularning shaxsi, qobiliyati, imkoniyati, qiziqishlari, aqliy va ruhiy faollik darajasini puxta bilish kerak.

Keyingi yillarda yaratilgan ilmiy-metodik adabiyotlarda ta'kidlanishicha, "o'qituvchidan boshlang'ich sinfda o'tiladigan har bir darsda bolalarning ruhiy, jismoniy imkoniyatlarini inobatga olgan holda ularni mustaqil mulohaza yuritib, munosabat bildirishga undaydigan amaliy ishlarni bajarish talab qilinadi. 5-6-sinflarda o'quvchining shu bosqichdagi intellektual imkoniyatlarini inobatga olgan holda ish yuritish lozim bo'ladi. Toki bola psixologik jihatdan ma'lum yoshga etganda uning birorta imkoniyati bekorga ketmasin, ishtiyoqi so'nib qolmasin".* Ko'rinadiki, Abdulla Oripov ijodi o'rta umumta'lim maktablarining 5 va 9 – sinflari hamda akademik litseylarda o'rganilar ekan, bunda bolaning har tomonlama etuk bo'lib kamol topishida adib asarlarining ham o'rnini muhim hisoblanadi.

Dasturda nazarda tutilgan masalalar:

5-sinfda

Abdulla Oripov. «O'zbekiston» she'ri (2 soat). A. Oripov hayoti va ijodi haqida ma'lumot.«O'zbekiston» qasidasida ona yurt o'tmishining g'oyat ta'sirli va millat tarixi bilan uyg'un holda tasvirlanganligi. Asarda buyuk ajdodlarni ulug'lashdagi

* Хусанбоева Қ. Адабий таълимда мустақил фикрлашга ўргатиш асослари. – Тошкент, 2003. – Б. 12.

samimiyat. Shoirning Vatanga bo'lgan muhabbatining yorqin ifodalanishi. Qasidaning badiiy xususiyatlari.

O'quvchilar sinfda va mustaqil o'qishlari, yod olishlari lozim bo'lgan asarlar:

Abdulla Oripov. «O'zbekiston» she'ri.

9-sinfda

Abdulla Oripov. «Sarob» («O'ylarim»), «Bahor», «Genetika», «Bahor kunlarida», «Kuz manzaralari» she'rlari. “Sohibqiron” (5 soat). Abdulla Oripovning hayot va ijod yo'li to'g'risida ma'lumot. A. Oripov – hozirgi o'zbek she'riyatining zabardast vakili. Shoirlikasining o'ziga xos xususiyatlari. She'rlaridagi kuchli ehtiros, tabiiylik, fikriy teranlik, poetik mukammallik. Badiiy talqinning pishiqligi. She'riy intonatsiyaning betakrorligi, shiddatkor ohang bilan sokin, osoyishta, samimiy ruhning uyg'unligi. Shakliy-uslubiy rang-baranglik. «Sarob» she'rida shoir hayot yo'li, ijodiy maslagi, shaxs va jamiyat munosabatlari masalalarining badiiy-lirik talqini. «Bahor kunlarida», «Kuz manzaralari» she'rlarida tabiatga munosabat orqali lirik qahramon kayfiyatlari, o'ylarining, «Holat» she'rida esa tabiiylikning o'ziga xos yo'sinda ifodalanishi. «Ketganlar yodi bu» she'rida shoir qalbi jilolarining namoyon bo'lishi. «Genetika» she'rida avlod-ajdod munosabatlari serbo'yoq va ta'sirchan ifodalanishi.

O'quvchilar sinfda va mustaqil o'qishlari, yod olishlari lozim bo'lgan asarlar:

Abdulla Oripov she'rlari

Akademik litseylarda o'rganiladigan asarlari:

“Odamlar”, “Bola edim...”, “Dorboz”, “Temir odam”, “Tilla balqcha”, “Onajon”, “Men anglab etgan falsafa”, “Genetika”, “Sen bahorni sog'inmadingmi?”, “Men nechun sevaman O'zbekistonni?”, “Munojot”ni

tinglab...”, “Birinchi muhabbatim” she’rlari va “Sohibqiron” (besh pardali she’riy dramadan parcha).*

Abdulla Oripovning “Men nechun sevaman O‘zbekistonni?” she’ri har jihatdan alohida ibratlidir. SHoir shunday savollar qo‘yadi:

Xo‘sh, nechun sevaman O‘zbekistonni?
Sababini aytgin desalar menga,
SHoirona go‘zal so‘zlardan oldin
Men ta‘zim qilaman ona xalqimga:
-Xalqim, tarix hukmi, seni agar-da
Mangu muzliklarga eltgan bo‘lsaydi,
Qorliklarni makon etgan bo‘lsayding,
Mehrimga bermasdim o‘sha muzlarga?
Vatanlar,
Vatanlar,
Mayli, gullasin,
Bog‘ unsin mangu muzda ham, ammo
Yurtim, seni faqat boyliklaring-chun
Sevgan farzand bo‘lsa, kechirma aslo!

Bu ta‘kid jon ipi payvasta xalqini ko‘kka ko‘tarib ulug‘lashga vosita bo‘ladi. Nimaga O‘zbekistonni jon qadar sevasan, desa, men avval jondan ham aziz ona xalqimga ta‘zim qilaman, agar u mangu muzliklarni Vatan qilgan bo‘lsa, o‘sha muzliklarga mehrimni berar edim, deydi shoir.

Milliy-ma‘naviy qadriyatlar rivoji xususida, o‘zbek xalqining ulug‘ mutafakkir va allomalari haqida, shuningdek, millatimizning milliy g‘ururi toptalganligi, bugungi kundagi millat sha‘ni, Prezident Islom Karimov millatning boshini biriktirganligi, umuminsoniy qadriyat darajasiga chiqqan muqaddas dinimizning o‘rni haqida Abdulla Oripov shu fikrlarni keltirgan:

* Тўхлиев Б., Исаева Ш., Шермуродов Т. Адабиёт. Академик лицейнинг иккинчи босқич талабалари учун. – Тошкент, 2012. – Б. 423-457.

Milliy iftixor tuygʻusi qalbimizni bir zum boʻlsa-da tark etmagan. Bu tuygʻu Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi, Alisher Navoiy kabi bobolarimizning qalbida mujassam edi va bora-bora ularning oʻzlari ham millat iftixoriga aylandi. Bu qonuniy bir jarayon. Ularni oʻzbek degan millatning gultojini bezab turgan marvarid donalari deb atash mumkin.

Gap shundaki, azaldan biror millatni er yuzidan yoʻqotish yoki popugini pasaytirish kerak boʻlsa, avvalo uning milliy gʻururiga hujum qilishgan. Bu kabi hodisalar bizning millatimiz boshidan ham oʻtdi. Mustaqillikka erishgach, birinchi galdagi intilishlarimiz moziyni, shon-shavkatimizni, millatimiz jamolini, jahonga qaytadan koʻrsatishdan iborat boʻldi. Ana shu yoʻlda millatning boshini biriktirib, jasurlik bilan ish boshlagan inson bu-Islom Karimovdir.

Oʻtayotgan asrimizning Oʻzbekiston uchun eng muhim voqeasi, shubhasiz, mamlakatimizning Mustaqillikka erishganligi boʻldi. Mustaqillik-bu, boshqacharoq taʼriflaydigan boʻlsak, ozodlik demak. Tarixni eslang-qanchadan-qancha odamlar yurtimiz ozodligi uchun kurashdi, ularning koʻplari-Fitrat, Qodiriy... hammasini sanab sanogʻiga etish qiyin, shu yoʻlda jonlarini fido qildilar. Saxovatli erda yashovchi qadimiy xalq nihoyat erkin yashay boshladi va oʻz taqdirini oʻzi belgilamoqda¹.

XX asrning soʻnggi choragi Abdulla Oripov sheʼriyatining markazida milliy maʼnaviy qadriyat sohibqiron Amir Temur turadi. Amir Temur koʻzlagan olijanob maqsadlar: adolatli jamiyat, madaniy maʼrifiy ravnaq, moddiy farovonlik, tinch-totuvlik va boshqa ezgu niyatlarning mangu qaror topishi uchun, mamlakatda davlat siyosati darajasidagi hoxish-irodadan tashqari, keng koʻlamlarda, har tomonlama va chuqur ildiz otgan, pishiq-puxta, mustahkam, ijtimoiy-iqtisodiy, maʼnaviy-siyosiy zamin mavjud boʻlmogʻi lozim.

Amir Temur shaxsi, uning faoliyatiga baho berishda hamda uning saboqlaridan foydalanishda sohibqiron oʻzi yashagan murakkab davrning oʻziga xos ramzi ekanligini sira yoddan chiqarmaslik oʻta muhimdir.

¹ Абдулла Орипов. Танланган асарлар. 4-жилд. Т., Гафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2001, 292-бет.

Amir Temur ibrati, sabog‘i bizni mushtaraklikka, yakdillikka, sohibqiron o‘z zamonasida olijanob niyatlariga etish yo‘lida tayana olmagan yoki o‘sha paytda uning tayana olishi mumkin bo‘lmagan zaminlarni vujudga keltirish asosida umrboqiy mustaqil O‘zbekistonni bunyod etishga da‘vat qilmoqda².

Akademik litsey o‘quvchilari ma‘lum ma‘noda dunyoni teranroq anglay boshlaydi. Shu bois ham darslikdan shoirning yirik mavzudagi “Sohibqiron” dostoni o‘rin olgan.

Kasb-hunar kollejlarda o‘rganiladigan asarlari:

Shoirning tarjimai holi va “Hangoma” she‘ri “Ona tili va adabiyot” darsligi materiallari tarkibidan o‘rin olgan.*

Umumta‘lim maktablari uchun tuzilgan dasturda ko‘rsatilgan masalalarning darslar bo‘yicha rejalashtirilishi S.Ahmedov, B.Qosimov, R.Qo‘chqorov, Sh.Rizaevlar tomonidan tuzilgan “O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma”da ham darsning borishi va o‘tiladigan masalalar alohida ko‘rsatilgan.*

Shoir hayoti va ijodini 5 va 9-sinfda o‘rganishga, metodik manbalarda ko‘rsatilganidek, nisbatan kam vaqt ajratilgan. Demak, mana shu qisqa fursatdan iloji boricha samarali foydalanish talab etiladi.

Kuzatishlardan ma‘lum bo‘ladiki, shoir asarlarining talqin va tahlili uning tarjimai holi bilan chambarchas bog‘liq holda olib borilishi mumkin. Ya‘ni ijodkor tarjimai holi to‘g‘risidagi mulohazalarimiz uning asarlari mazmun-mohiyatini chuqurroq anglatishda bizga yaqindan yordam beradi. Shu holat hisobga olingan holda, darslikda Abdulla Oripov hayoti va ijodiy faoliyatiga doir nisbatan batafsilroq ma‘lumot o‘quvchiga taqdim etilgan.

O‘quvchi ong-u shuuriga singdirilishi lozim bo‘lgan ma‘lumotlar ijodkorning ijtimoiy faoliyati bilan ham bog‘liq.

² Abdulxofiz Jalolov. Tarix saboklari va mustakillik istikbollari. Muulokot. 1996, 5-son. B. 12.

* Rafigiev A., Gulomova N. Ona tili va adabiyoti (kasb-hunar kollejlari uchun darslik). – Toshkent: “Sharq” nashriyat-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh taхririya, 2002. – B. 222-227.

* Ahmedov S., Qosimov B., Kuchqorov R., Rizaev Sh. 5-sinf. O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. – Toshkent: “Sharq” nashriyat-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh taхririya, 2007. – B. 72.

Abdulla Oripov hayoti va ijodini o'rganishga bag'ishlangan ma'lumot o'quvchi uchun qiziqarli bo'lgan quyidagi so'zlar bilan boshlanadi:

Rasul Hamzatov, Rasul Rizo, Qaysin Quliev, David Qo'g'iltinov, Mustay Karim, Baxtiyor Vahobzoda, O'ljas Sulaymanov singari zamonamizning ulug' shoirlarining Abdulla Oripov haqida aytgan dil so'zlari, hatto, uning ilk she'rlarini, birinchi adabiy chiqishlarini o'qib bildirgan bashoratlaridan namunalar keltirilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi .

2001-yil 14-mart kuni Belgiya poytaxti Bryusseldan oqsoqol yozuvchi, insoniyat tafakkurining nodir iste'dodlaridan biri bo'lgan CHingiz Aytmatov Abdulla Oripov fenomeni va uning o'zbek xalqi, uning dahosi haqidagi qarashlarini ifoda etib, uni tarixiy shaxs, mutafakkir shoir, davlat arbobi va faylasuf kuychi deya e'tirof etdi va XXI asrning ulkan shoirlaridan biri ekanligini ta'kidladi: katta shoir hamisha o'z vaqtida maydonga keladi, u-hamisha tarixiy. Zotan, katta shoir o'z xalqining ovozi, uning orzu-umidlari va inson qalbi, iztiroblarining ifodachisidir. Biroq, eng asosiysi, u o'z davrining hakami va kuychisi, u-jarchi va faylasuf, u so'z sehgari va uzlatga chekingan mutafakkir-darvesh. Bularning bari unga qalb izhorini hammaga birday tushunarli, sevimli va shu bilan birga, ko'tarinki teran ma'nolar mohiyatini ifodalash uchun ato etilgan. SHu bois shoirning so'zlaridan zamondoshlari ham, kelgusi avlodlar ham faxrlanib yuradilar. Abdulla Oripov menga XXI asrga qadam qo'ygan davrimizning buyuk madaniy ahamiyatga molik ana shunday shoiri bo'lib gavdalanadi.

Qadrli ukam, o'z milliy pozitsiyasini boyitish va jahon madaniyati xazinasiga munosib hissa qo'shish uchun o'zbek so'z san'ati yo'llarida shoirlik missiyasini davom ettirishingizni tilayman³.

Biror ijodkorni chuqurroq anglash uchun, yaratgan asarlari mazmunini teranroq his qilishda yozuvchining o'zi haqida yozganlari, zamondoshlarining u haqidagi fikrlaridan ham foydalanish lozim bo'ladi. Bunday fikrlar qo'shimcha adabiyotlarni o'qiganda, gazeta-jurnallarni varaqlaganda ko'plab topiladi.

³ Чингиз Айтматов. Кутлов. Ўзб. адаб. ва сан. 2001 йил, 23 март.

O'qituvchi shoirning yoshlik, o'smirlik yillari, ijodining ilk shakllanish davri haqida ma'lumot berayotganda adibning o'zi haqidagi xotiralaridan keng foydalansa maqsadga muvofiq bo'ladi. Masalan, "Ko'rgan - bilganlarim"da shoir quyidagilarni aytadi: "Mening tug'ilib o'sgan, bolaligim o'tgan joylar Qarshi (qadimgi Nasaf) shahridan besh-o'n chaqirim shimolroq tomondagi Qo'g'irtov etaklaridadir... bu dunyoning voqea va hodisalari xotiramda to'rt-besh yoshlarimdan boo'lab qolgan. Urushdan qaytmaganlarning azalari-yu qaytgan mayib-majruh qishloqdoshlarimning vo'ltiqtayoqni to'qillatib yurganlari esimda. Ocharchilik, odamlarning kunjara eganlarini ko'p ko'rganman... Negadir bolaligimda xotiram juda kuchli edi. Bir o'qiganim esimda qolaverar edi. Radio, televidenie yoxud boshqa tomoshalar bo'lmaganidan keyin ermagim kitdb edi-da. Duch kelgan narsani o'qib, duch kelgan narsani yodlab olardim. Bu kitoblar orasida xalq dostonlari ham, Navoiy bobomiz-u Pushkindan tarjimalar ham, G'afur G'ulom, Hamid Olimjon she'riyati va yana boshqa ko'p roman-u qissalar bo'lardi".

Shular bilan bir qatorda, shoir kamolotida xalq og'zaki ijodi va navoiyxonlikning ham muhim o'rin tutganligini o'quvchilarga etkazish uchun ularni yana quyidagilar bilan ham tanishtirish mumkin: "... qish kunlarida to'ylarga qo'shni tumanlardan nomdor baxshilar kelib, tong otguncha doston aytishardi. Biz bolalar baxshini tinglay-tinglay bir-birimizga biqinishib uxlab qolar edik. YAnghlishmasam, o'shanda Umur shoir degan baxshining dostonlarini ko'p eshitganman. Bir qo'shnimiz, g'oyat pokdomon Kamolxon eshon degan kishi bo'lardi. Rahmatlikning onasini Bibi momo der edilar. Bibi momo o'ta darajada savodxon buvi edilar. Onam rahmatlikka ergashib, ularning suhbatini qatnashib qolardim. Bibi momoning kattaligi sandaldek keladigan kitobi bor edi. Kitobni Navoiy-kitob derdilar. Bibi momo Farhod-u SHirin, Layli-yu Majnunlarni

chunonam qiroat bilan o‘qirdiki, ma’nosini ko‘pam tushunmasam ham qiroatdan maza qilardim”.*

Keyingi o‘n yillar moboynida yaratilgan ishlarda ilmiy tadqiq, tahlil yo‘nalishi butunlay o‘zgardi.

Mazkur tarjimayi holda keltirilishicha, adib hali 5-sinf o‘quvchisi bo‘lgan paytlardayoq adabiy asar mashqi bilan shug‘ullana boshlagan. Bu 10-11 yoshli bolalik davriga to‘g‘ri keladi. O‘qituvchi ana shu nuqtalarga alohida e‘tibor qaratishi lozim. O‘quvchilarga adibning ular yoshida bo‘lgan chog‘larida ijodga qo‘l urganini tushuntirish orqali badiiy ijodga moyilligi bor bolalarga ijodiy ta’sir etishi mumkin.

Abdulla Oripov atoqli o‘zbek shoiri, davlat va jamoat arbobidir. XX asrning 60-yillaridan A. Oripov asarlari bilan boshlangan sifat o‘zgarishlar o‘zbek adabiyotini yangi bosqichga ko‘tarishda muhim rol o‘ynadi.

Yassaviy, Navoiy, Bobur, Cho‘lpon, G‘afur G‘ulom ijodiy an‘analarini davom ettirayotgan A. Oripov she‘riyati o‘zbek adabiyotini uzviy bir yaxlitlikda o‘tmish va kelajak bilan bog‘lab turadi.

Bo‘lajak shoir Navro‘z kiradigan kun 1941- yil 21- martda Qashqadaryo viloyati Koson tumani, Neko‘z qishlog‘ida tug‘ildi. Kenjatoy Abdullajop tirishqoq va shoirtabiat bo‘lib ulg‘ayishida oddiy dehqon Orifbobo va Munis aya Turdi Karvon qizi ta’sirlari katta bo‘ldi. Xayolsevar, hayotsevar yigit maktabni oltin medal bilan bitirdi. Toshkent Davlat (hozirgi Milliy) universitetining filologiya fakultetida tahsil oldi. Adabiyotning nozik bilimdonlari Ozod Sharafiddinov, Matyoqub Qo‘shjonov, Umarali Normatov kabi ustozlar qo‘lidagi talim-tarbiya; Erkin Vohidov, O‘tkir Hoshimov, Shukur Xolmirzayev kabi talaba do‘stlar muhiti; Oybek, g‘afur g‘ulom, Abdulla Qahhor, Mirtemir singari san'atkorlardan bevosita va bilvosita olingan saboq g‘unchalab kelayotgan Abdulla Oripov iste’dodiga barakali ta’sir ko‘rsatdi. A. Oripov dastlabki „Mitti yuldiiz! she‘riy to‘plami

* Рафиев А., Гуломова Н. Она тили ва адабиёти (касб-хунар коллежлари учун дарслик). – Тошкент: “Шарк” нашриёт-магбаа акциядорлик компанияси бош тахририяти, 2002. – Б. 222-223.

bilanoq butun O‘zbekistonga mashhur bo‘lib ketdi. Keyingi kitoblari bu ishonchni yanada mustahkamladi. “Onajon, Yuzrma-yuz”, „Yillar armoni“ (1984) to‘plamlari, ulardagi she‘rlari bilan XX asr o‘zbek adabiyotining zabardast vakillari qatoridan o‘rin egalladi. Asarlari ko‘plab xorijiy tillarga tarjima qilindi,

She‘riyat pillapoyalarida orttirilgan tajriba va ehtiyoj hayotni, qahramonni kengroq, chuqurroq tasvirlashga undadi. Shoir o‘zbek adabiyotini „Jannatga yo‘l“ (1978), „Hakim va ajal“, „Ranjkom“ dostonlari bilan boyitdi. Buyuk Amir Temur siymosi A. Oripov qalbini, tafakkurini doimo to‘lqinlantirib keldi.

Istiqlol sharofati tufayli bu daho qiyofani butun murakkabligi, ulug‘vorligi bilan, emin-erkin, xolis gavdalantirish imkoniyatiga ega bo‘ldi: „Sohibqiron“ (1996 —1998) nomli she‘riy dramasini yaratdi. A. Oripov mustaqillik davrida Vatan, Erk, Ozodlikni taran-num etuvchi o‘nlab yangi she‘rlar yozdi. Yangi tarixiy sharoit ijodiga yangi to‘lqinlar olib kirdi. Haj safari natijasida tug‘ilgan hamda hikmatomuz hadislar talqiniga bag‘ishlangan falsafiy-didaktik she‘rlari so‘nggi bosqich o‘zbek adabiyoti ufqlarini yanada kengaytirdi. Xalq o‘zining sevimli shoirini jamoat va davlat ishlarida yuksak martabalarga, adabiy-madaniy hayotda yo‘lboshchilik lavozimlariga ko‘tardi. U “Gulxan”, „Shararq yulduzi jurnalida bosh muharrir bo‘ldi. Uzoq yillardan buyon Mualliflar huquqini himoya qilish xalqaro tashkilotining O‘zbekiston bo‘limini va O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasini boshqardi. Abdulla Oripov O‘zbekiston xalq shoiri, Alisher Navoiy nomidagi Davlat mukofoti sovrindori, O‘zbekiston Qahramonidir.

Bastakor Mutal Burhonov musiqasi, shoir Abdulla Oripov so‘zi bilan ijro etiluvchi O‘zbekiston Respublikasi madhiyasi yangraganda tik turib hurmat bajo keltiramiz.

1.2. ABDULLA ORIPOV HAYOTI VA FAOLIYATINI O‘RGATISHNING SAMARADOR USULLARI

Ilmiy-metodik adabiyotlarda ijodkorning o‘ziga xos uslubini o‘rgatish adabiy ta’limning muhim masalalaridan biri sifatida e’tirof etilgan. Ayniqsa, A.Oripov kabi iste’dodli, betakror uslub egasi yaratgan badiiy olam namunalarini o‘rgatishda bu masalani chetlab o‘tib bo‘lmaydi. Zotan, ijodkor uslubi uning tafakkur tarzi, ko‘ngil olami ruhiyati ifodasi sifatida asarlariga xos joziba va ta’sirchanlikni ta’minlaydi.

Istiqlol davri o‘zbek adabiyotshunosligida ijodkor uslubida uning subyektiv jihatlari ko‘proq namoyon bo‘lishi ta’kidlanmoqda. Uslub izlarini biz badiiy tasvir vositalari yoki asarning tilidangina emas, balki bu vositalar orqali ifoda etilgan badiiy obrazlardan, yanada aniqrog‘i, obrazlar mohiyatida yashiringan poetik ma’nolardan izlamog‘imiz darkor.

Jahon pedagogikasi va adabiy ta’lim metodikasi uslub tushunchasiga psixologik nuqtayi nazardan ham yondoshmoq lozimligiga e’tibor qaratilmoqda.¹

Ijodkor ruhiyati alomatlari: uni hayajonga solgan go‘zallik yoki muayyan iztirob tug‘dirgan tuyg‘ular ifodasi o‘ziga xos uslub tufayli joziba kasb etadi va kitobxonga yuqadi. Shu sababdan uslub o‘ziga xoslik, individuallik va betakrorlik hodisasi sifatida muayyan ijodkor hayoti va ijodini o‘rgatish jarayonida o‘quvchilar diqqatini tortish zarur bo‘lgan muhim masala hisoblanadi. «Uslub - san'atkorning o‘zidir», - degan ta’rifning ma’nosi serqirra. Uslub tasviriylik yoki faqat subyektiv his-tuyg‘ular jilvasini emas, obyektiv voqyealar silsilasiga munosabatni ham o‘z ichiga oladi. Bu o‘rinda obyektiv olam hodisalariga yoki narsa, predmetlarga shoir munosabatidan yuzaga keluvchi poetik kashfiyot nazarda tutiladi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablari va akademik liseylar uchun o‘quv dasturiga kiritilgan A.Oripov ijodi namunalarini (5-sinfda «O‘zbekiston» she’rini, 9-sinfda «O‘zbekistonda kuz», «Kuz manzaralari» va boshqa tabiat lirikasi namunalarini, «Sohibqiron» dramatik dostonini o‘rganish; ta’limning keyingi bosqichlarida esa «Jannatga yo‘l» dostonini) tahlil qilish jarayonida muallifning

o'ziga xos uslubi bilan mahoratini ko'rsatuvchi xususiyatlarga o'quvchilar e'tiborini qaratish muhim deb hisoblaymiz. Xo'sh, A.Oripov kabi iste'dodli xalq shoirining o'ziga xos uslubi nimalarda namoyon bo'ladi? U yaratgan poetik obrazlarning betakrorligida yoki tasvirning serma'noligi, salmoqdorligi, poetik umumlashmalarning ta'sirchanligidami? Bu kabi muammoli savollarga shoir ijodi namunalari tahlili orqali javob olish mumkin.

Abdulla Oripovning «Kuz manzaralari», «O'zbekistonda kuz» kabi she'rlarida «xazon» va «kuz» muayyan ijtimoiy-falsafiy ma'nolarni ifodalashga yo'naltirilgan:

Ulug' Alisherning soch oqin ko'rib,
Og'ir xayollarga cho'mgan bu fasl,
Qayrag'och yonida g'amgin o'ltirib
Chollarga hassalar yo'ngan bu fasl.

Xo'sh, shoir ushbu poetik tasvirga qanday ma'nolarni singdirgan? Shoir lirik qahramon ichki olamini tabiat manzarasi orqali ta'sirchan tasvirlashda qanday vositalardan foydalangan?

Lirik qahramon «men»i she'r markazida harakat qilmoqda. O'quvchilar uning kechinmalari orqali shoir qalb kechinmalarini his etadilar. She'rda tabiat hodisalari, shoirga zamondosh insonlarning o'y-xayollari ijodkor «men»i, uning shaxsiy kechinmalari tarzida umumlashtirilgan.

Yana dalalarga boshlaydi havas,
Bog'larda xazonlar yonadi lov-lov.
Do'stlarim, bu kuzning barglari emas,
Mening yuragimdan to'kilgan olov.

Nima sababdan lirik qahramon xazonlarni «yuragidan to'kilgan olov» deb atamoqda? Kuz chog'idagi bog'lar, dalalarni qoplagan qizg'ish xazonlar rangini yurak dardiga qiyoslash orqali o'ziga xos poetik ma'no kashf etishga erishgan.

Shoir o'z yuragini tark etgan «sevgi olovi» bugun «olamni gurkirab yondirmoqda» deyish orqali ishqsizlik insonni yemiradi, xazon kabi jonsiz, qadsiz narsaga aylantiradi; odamlarning dardsiz, beta'sir, loqayd hayotlari umrlarni yondiradi, xazon qiladi, demoqchi. «O'zbekistonda kuz» she'rida esa Vatanga bo'lgan muhabbatini lirik qahramon qalbida jo'sh urgan hissiyotlar bezovta o'ylar-u iztiroblar vositasida ifodalab bergan.

She'r matni to'lig'icha ifodali o'qilgach, sharhlab o'qish usulidan foydalanib, mazkur she'r misralariga singdirilgan ma'nolar o'quvchilar bilan birgalikda tahlil va talqin qilinadi.

Yurgil, dalalarga ketaylik do'stim,
Diqqinafas uyda yotmoq paytimas.
Oltin O'zbekiston tuprog'i bu kun
Bir pari faslning og'ushida mast.

Ona yurt o'rangan oltin kuzning harir libosi shoir nazarida bir pari og'ushiga o'xshaydi. «Shabnam shovullaydi bog'lar qo'ynida» (shudring qo'ngan barglardan oqib tushayotgan tomchilar ovozigga qo'shilib ketgan). «Salqin tuman ichra bo'zarar (yorishar) tonglar. Quyoshning erinchoq yog'dularida nafis yaltiraydi bargi xazonlar». Tongning bo'zarishi qanday ma'noni anglatmoqda? Yorishmoq, oqarinqirab tong otmoq; kuzning sahardagi salqin havosidan sovuqotgan odamning holati jonlantirish usulini qo'llash orqali ifodalangan; salqin tuman og'ushida tong ham qaltiramoqda degan ma'noda «bo'zarar» so'zi qo'llanilgan. Xo'sh, quyoshning erinchoq yog'dulari deganda nimani tasavvur qilasiz? Shoir kuzda quyoshning tafti ham pasayib, salqin nur sochmay, yotinqirab, ancha qiyalab nur sochish holatini «erinchoq» so'zi orqali jonli va ta'sirchan tarzda ifoda etmoqda. Ko'z o'ngimizda kuzning poetik manzarasini jonlantirishga erishgan. Xo'sh, bu manzara qanday ma'noni ifoda etadi?

O'quvchi tasavvurida jonlangan manzara bilan u kuzatgan, real hayotdagi kuz ko'rinishlarini xayolan taqqoslaydi. Shoir badiiy tasvir vositalaridan foydalanib,

musavvir kabi tabiat manazaralarini chizib beradi, tasvir ortiga esa muayyan ma'nolarni joylaydi. Abdulla Oripovning «O'zbekistonda kuz» yoki «Kuz manzaralari» she'rlariga xos tasvirdan shoirning ona yurtiga cheksiz muhabbati his qilinadi.

Ayni chog'da shoir o'z yurtining farzandi sifatida xalq dardlarini, iztiroblarini o'z ko'ngli orqali «lirik men» tuyg'ulariga payvandlab ifodalaydi. Hayot qanchalik go'zal, tabiat maftunkor, kuz manzaralari ham o'ziga xos jozibali yashamasa, kuz xirmoni unga baraka, shodligu quvonchlar keltirmasa, zahmatli mehnati unga rohat baxsh etmasa, aksincha, «mehnatga qullik» oqibatida mehnat zahmat, dardi alam keltirsa, jondan aziz xalqini baxtiyor deyish mumkinmi? Xalqini mehnat qaddini bukkan, zahmatlardan ezilgan holda ko'rish shoirni iztirobga solmoqda.

Shoir sobiq sho'rolar tuzumi davrida xalqimiz mehnatga qul qilinganligi oqibatida uning taqdiri buyruqlar, shiorlar orqali hal qilinganligini «kuzning falsafasi shudir biz uchun» misrasiga alamli istehzo ma'nolarini yuklab ifoda qilgan. Bunday she'rlarni tahlil va talqin qilish davomida bugungi istiqlol davrining qadr-qimmatini anglash, bu ulug' ne'matni yanada mustahkamlash uchun har birimiz shu yurt, shu millat farovonligi yo'lida kurashmog'imiz lozimligi tushuniladi. O'quvchilar shoirning grajdanlik tuyg'ularini o'z ko'ngli orqali his qilib, millatparvarlik tuyg'ulariga hamdardga aylanadilar. Anglab, his qilgan kechinmalarga tayanib fikrlaydilar, munosabat bildiradilar. Demak, tabiat lirikasiga mansub asarlarni o'qib-o'rganish va tahlil qilish vositasida nafaqat ona tabiatga mehr-muhabbat hissini tarbiyalash, balki o'quvchiga barchamiz shu makonning, shu yurtning bir bo'lagi ekanimizni anglatish; ona Vatan, tabiat va ona zamin oldida barchamiz mas'ul ekanimizni dildan anglab yashamog'imiz lozimligini uqdirmog'imiz zarur. Ona tabiat go'zalligidan, ne'matlaridan bahra olish bilan birga bu ne'matlarni ko'paytirishga, tabiatni asrash, avaylashga barchamiz burchlimiz. Ana shunday mas'ullik tuyg'usini his qila oladigan yoshlarni milliy va umuminsoniy tuyg'ularga ega vatanparvar deyish mumkin.

Adabiyot darsligida berilgan A.Oripov she'rlari tahliliga yo'naltiruvchi savol va topshiriqlardan foydalanib o'quvchilarni mustaqil fikrlashga yo'llash vositasida shoir ruhiyati, o'y-kechinmalari mazmunini o'quvchilar chuqur anglashlariga erishiladi. Shoir uslubini she'r tahlili jarayonida o'rganib, ijodkor qidyofasini tasavvur qiladilar.

An'anaviy ta'limda o'qituvchi ilm beruvchi, tarbiyalovchi, o'quvchi esa bilim oluvchi hamda tarbiyalanuvchi shaxs: ta'limning asosini dars tashkil etadi. Darsning maqsadi uning tashkil etish va olib borishda kullanish ilg'or metod va usullarga ko'ra ta'limning natijasi, ya'ni sifati yo'zaga keladi. O'qituvchi va o'quvchi munosabatlarining asosida muayyan fandan o'quv dasturiga ko'ra eng ko'p darajada bilim egallash, ma'naviy jihatdan tarbiyalashni tashkil qiladi. Bugungi ta'limda o'quvchi faoliyatini jonlantirish uning ijodiy qobiliyatini ustirish, mustaqil amaliy ish yuritish malakasiga ega qilish muhim hisoblanadi.

Ifodali o'qish.

Adabiy o'qish barcha janrlardagi adabiy asarlarni ifodali o'qish qoidalariga binoan ravon nutqda, ifodali, tushunarli va jozibali tarzda o'qishdir. O'quvchi asarni ifodali uqiyotgan shaxs shu asarning mazmunini tinglovchiga yetkazishga undan badiiy zavq olishga ta'sir ko'rsatadi. Adabiyot darslarida hamisha ifodali o'qishdan foydalaniladi. Agar dars ifodali o'qish darsi sifatida tashkil etilgan bo'lsa, bu metod sifatida namoyon bo'ladi. Agar dars ma'lum asar tahliliga bagishlangan bo'lsa ifodali o'qish usul sifatida qo'llaniladi. Metod keng ma'nodagi tushuncha bo'lib o'quvchilarni ma'lum ijodiy ishga yo'llash yoki muayyan bilimlar berishdagi o'qituvchi qo'llaniladigan ta'lim vositasidir.

Ijodiy o'qish.

Ma'lum asardan parchalarni matn mazmunini umuman o'zgartirmasdan o'qishdir. Masalan: "Yo'ldo'zli tunlar"dan... umumiy mazmunini saqlagan holda ijodiy o'qish mumkin. Sharxli o'qish usulidan klassik matnlarni o'rganish va tahlil qilishda foydalaniladi. O'qituvchi har bir bayt mazmunini sharhlab, tushuntiradi, izoh talab so'zlarga izoh berashi.

Rollarga bo‘lib o‘qish usulidan sahna asarlarini yoki nasriy asarlarni o‘rganishda foydalaniladi .

Jo‘r bo‘lib o‘qish usuli ta‘limning boshlangan buginlarida qo‘llaniladi va o‘quvchini umuman kitob o‘qishga urgatiladi.

Senariy o‘qish usulidan tayanch va yuqori sinflarda foydalaniladi. Matnni o‘qib o‘rganish asosida ssenariy tuzish amalga oshiriladi. Bu usul matnni mustahkam o‘zlashtirish va qayta hikoyalashga yordam beradi.

2. Ma‘ruza metodidan asosan yuqori sinflarda foydalaniladi. Sarhisob mavzular, davrlarga obzor berish, ma‘lum yozuvchining hayoti va ijodini monografik tarzda urganshda ma‘ruza metodidan foydalaniladi.

Suhbat metodi. Agar darsning ko‘rilishi o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi adabiy muloqotga asoslansa va unda o‘qituvchining o‘quvchi o‘rtasidagi savol-javoblar, ayrim paytlarda munozaralar yetakchilik qilsa, bunday dars suhbat metodiga tayanadi.

3.Tadqiqot metodi.

Sinfda o‘qib o‘rganilgan ijodkor uslubining yangi qirralarini o‘rganishda tadqiqot metodidan foydalaniladi. Tayanch sinflarda adabiyotni o‘rganishda badiiy asar qismlari bo‘yicha rejalar to‘zdiriladi. Yuqori sinflarda esa monografik mavzularni o‘rganish jarayonida o‘qituvchi o‘z ma‘ruzasining rejasini beradi. Mazkur rejalarda belgilangan masalalarga oid adabiyotlar ko‘rsatiladi. O‘quvchilar kushimcha adabiyotlar, matbuot materiallari yordamida rejadagi masalalarni tuldigan holda o‘rganadilar. Masalan, Shoir A.Oripovning «Genetika» she‘rini tahlil qilish masalasi qo‘ymladigan bo‘lsa, bunda maqsad: o‘quvchilarning she‘rni ifodali o‘qish va badiiy asarni tahlil qilish malakasini takomillashtirish; «Genetika» she‘ri tahlili vositasida asarga xos poetik tafakkur tarzini; lirik qahramon kechinmalari mazmunini o‘z sezimlariga tayanib yoritish. O‘quvchilarning mustaqil fikrlash salohiyatini o‘stirish; shoir uslubi va mahorati qirralarini ochib berishdan iborat.

Darsning tarbiyaviy maqsadini shoirning bobolarga daxldorlik tuyg‘ulari

bilan o'z avlodi xususidagi o'y-kechinmalari ifodalangan she'r bandlari orqali o'quvchilarda millat va yurt oldida mas'ullik, burchini his qilish; kelajak avlod uchun yaratish, intilish, kurashchanlik xislatlarini, bunyodkorlik ishlarini meros qoldirish tuyg'usini kamol toptirish tashkil etadi.

O'quvchilarni faollashtiruvchi metod va usullar: «aqliy-hissiy hujum», «muammoli ta'lim» metodi, «klaster» usuli tanlanadi.

Dars jarayonini loyihalashtirishda o'quvchilarning yoshi, bilim darajalari, faolligi, qiziqishlari kabi har bir sinfga (sinfdagi o'quvchilar saviyasi, ruhiyati, intilishlari va x.k.) xos xususiyatlar e'tiborga olinadi.

«Aqliy-hissiy» hujum uyushtirishda darslikdagi savollardan foydalanish ham mumkin. Muammoli savollarni o'qituvchi o'zi tuzib kelishi ham mumkin.

1. Inson o'z davridan, zamonidan ayri yashashi mumkinmi?
2. Bilmadim, qonimda qay avlod yashar?" — deyish orqali shoir nimaga ishora qilmoqda? Bobo Kayfiy va Ulug'bek nomlarini tilga olish orqali shoir nima demoqchi? Muqanna, Bobur timsollari qanday ma'noga ega?
3. "... Tanimizda kezar-ku beshak, Olis bobolarning ming yillik qoni... Shervachchada esa sherning shiddati..." misralari qanday ma'noni anglatadi?
4. «Yiroq avlodlarga bizlardan beshak, qolar kurashlarda toblangan xayol» misrasidagi «toblangan xayol», «buyuk bardosh» qanday ma'nolarni ifoda etadi? «Haqqa, haqiqatga tashnalik» ma'nosini siz qanday izohlaysiz?
5. Tug'ilajak «eng oliy» va «mukammal inson» haqidagi shoir orzulari ma'nosini o'z o'y-kechinmalarigizga tayanib sharhlang.

Mustaqil holda. Insho, bayon adabiy taqriz tayyorlaydilar.

Izlanish metodi. Bu metod tadqiqot metodiga uxshab ketsada undan farqli tomonlari ham bor. O'xshash jihati: har ikkala metod o'quvchilarning ijodiy izlanishlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Farqli tomoni: tadqiqot metodini qo'llashda o'qituvchi, boshlovchi yo'naltiruvchi va darsni yakunlovchi sifatida harakat qilsa, izlanish metodida vazifalarni topshiruvchi va tekshirib, baholab o'quvchilarni ragbatlantiruvchi sifatida ko'rinadi. Izlanish metodi adabiy konsepsiyalar, uchrashuvlar, nazariy darslarda o'quvchilarning mustaqil ijodiy ishlarini tayyorlashda (referat, taqriz, adabiy ijodiy ishlar) ko'proq foydalaniladi.

Quyida A.Oripov hayoti va ijodi bo'yicha noan'anaviy dars ishlanmasini ko'rib chiqamiz

DARSNING TEXNOLOGIK XARITASI

Mavzu	ABDULLA ORIPOV
Maqsad Va vazifalar	<p>Darsning ta'limiy maqsadi - Abdulla Oripovning "Genetika" va "Kuz manzaralari" she'ri orqali shoir ijod yo'li to'g'risida bilimlarni o'zlashtirish.</p> <p>Darsning tarbiyaviy maqsadi: Mavzu orqali o'quvchilarda Vatanga muhabbat, qadriyatlarni ulug'lash, vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish.</p> <p>Darsning rivojlantiruvchi maqsadi: O'quvchilarda jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shish tuyg'usini rivojlantirish.</p>
O'quv jarayonining mazmuni	Badiiy so'z qudrati, adabiyot, badiiy adabiyot, inson ruhiyati, shoir mahorati.
O'quv jarayonini amalga oshirish texnologiyasi	<p>Uslub: Suhbat, og'zaki bayon, tushunchalar tahlili.</p> <p>Shakl: guruhlarda ishlash, suhbat, munozara;</p> <p>Vosita: adabiyot darsligi, adibning suratlarini.</p> <p>Nazorat: og'zaki nazorat, savol-javob</p> <p>Baholash: 5 balli tizim asosida</p>
Kutiladigan natijalar	O'quvchilarning Mustaqillik qanday ne'mat ekanligi haqidagi bilim va ko'nikmalari rivojlanadi. Ular mustaqillikning qanday

	<p>qo'lg'a kiritilganligi va uning tagzadini qanday qo'rilgani haqida ma'lumotga ega bo'lishadi.</p> <p>O'qituvchi: Mavzuni qisqa vaqt ichida barcha o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishini, o'quvchi faolligini oshiradi. O'quvchilarda mavzuga nisbatan qiziqish uyg'otadi. Bir darsda barcha o'quvchi baholanadi. O'quvchilar tomonidan darsni mustaqil o'rganish va uni xotirada saqlash, boshqalarga yetkazish, savol berish va savollarga javob berishga o'rgatadi..</p> <p>O'quvchi: Yangi bilimlarni egallaydi. Yakka va guruh bo'lib ishlashni o'rganadilar, nutqi rivojlanadi. Qisqa vaqt ichida ko'p ma'lumotga ega bo'ladi.</p>
--	---

DARSNING BLOK - SXEMASI

№	Dars bosqichlari	Vaqti
1.	Darsning tashkiliy qismi.	5 daqiqa
2.	O'tilgan mavzuni mustahkamlash	6 daqiqa
3.	Yangi mavzuni yoritish	15 daqiqa
4.	Mustahkamlash. Darsni yakunlash.	12 daqiqa
5.	Baholash	5 daqiqa
6.	Uyga vazifa	2 daqiqa

DARSNING BORISHI

1. **Tashkiliy qism:** Sinf xonasiga kiraman. O'quvchilar bilan salomlashaman va davomatni aniqlayman. Tozalikni tekshiraman. O'quvchilarning diqqatini o'zimga jalb qilaman. O'quvchilarning O'zbekiston Respublikasi davlat madhiyasini jonli ijro etishi bilan dars boshlanadi.

O'quvchilarni dars maqsadi bilan tanishtirish

O'qituvchi: Aziz o'quvchilar, har kim oldin o'z ismini aytadi, so'ng ismining bosh harfiga mos fazilatlarni aytishi kerak. Masalan: Abdulla – a'lochi, Nasiba – nazokatli, Ulug'bek – uddaburon va h. k.

Faollashtiruvchi savollar:

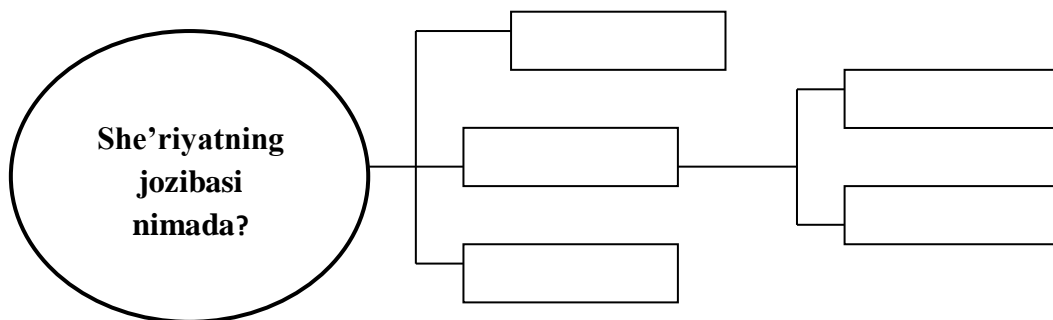
- 1.A. Oripov haqida qanday ma'lumotlarga egasiz?
2. Shoirning qaysi she'rini sevib o'qigansiz?
3. Shoir ijodining o'ziga xos xususiyati nimada?

“KASKAD”- mantiqli fikr yuritish sxemasi

Yangi g'oyalarning kashf qilinishiga imkoniyat beradi. Fikrni analitik, ijodiy yondashgan holda bir tizimda faol rivojlantiradi.

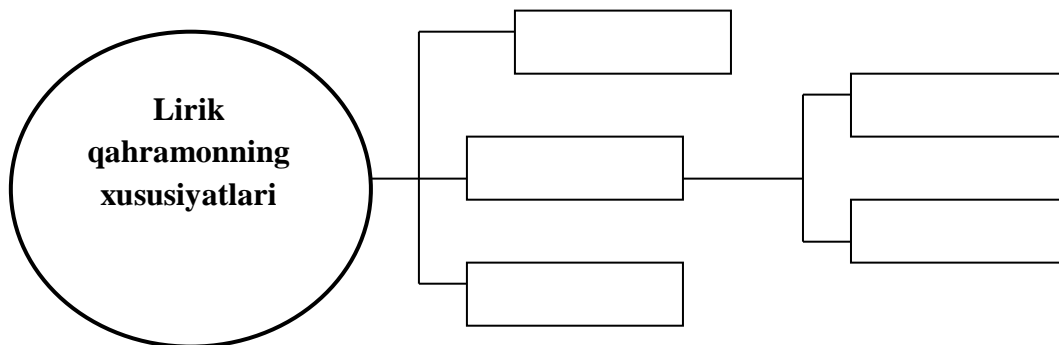
1-topshiriq

O'z fikringizni bildirib, uni asoslang:

2 - topshiriq

O'z fikringizni bildirib, uni asoslang:

O'quvchilar topshiriq ustida ishlaydilar. So'ng fikrlar xulosalanadi.

O'qituvchi: Mavzudan kelib chiqqan quyidagi she'r bilan darsni davom ettiraman:

Yurtim, sening sha'ning dunyoga doston,
Yaralgansan zaminda tengsiz guliston,
O'tmishi buyukdiansan tan olgan jahon
Qadim Turkim, Turonim- buyuk Turkiston
Istiqlol quyoshi porla, balqiyver,
Erking ko'rolmaslar, g'amdan tishlar yer.
Boshing uzra baxt qushi aylaydi parvoz,
Har tong madhing yangrar xalqim jo'rovoz.

2. Yangi mavzuni yoritish va guruhlarda ishlash.

O'qituvchi: Aziz o'quvchilar! Mana bugun sizlar bilan adabiyot fanidan Abdulla Oripovning she'riyati bilan tanishamiz.

Abdulla Oripov 1941- yil 21-martda Qashqadaryo viloyati Koson tumani Neko'z qishlog'ida tug'ilgan. U 1958 yilda Toshkent Davlat Universiteti filologiya fakultetining jurnalistika bo'limiga kirib, 1963 yilda tamomlagan. So'ngra u 1963-74 yillar oralig'ida nashriyotda, 1974-80 yillarda "SHarq yulduzi", "Gulxan" jurnallarida ishladi. Undan keyin O'zbekiston Respublikasi YOzuvchilar uyushmasida turli lavozimlarda faoliyat ko'rsatdi.

Abdulla Oripov qisqa vaqt davomida mualliflar huquqini himoya qilish qo'mitasiga rahbarlik qildi. Hozirgi kunda shoir O'zbekiston YOzuvchilar uyushmasining rahbaridir.

Qishloqdagi ma'sumona ma'yus hayot, tabiat sokinligi, muhabbat kabi tuyg'ular uni shoirlikka undadi. Shoir ko'nglining ilhom bulog'i ochildi. Shoirning ilk she'rlari talabalik davrida matbuotda e'lon qilina boshladi. Abdulla Oripovning birinchi to'plami 1965 yilda "Mitti yulduz" nomi bilan bosilib chiqdi. Shoirning ba'zi ilk she'rlarida mavhumlik alomatlari, bahsli va ziddiyatli o'rinlar sezilardi. Biroq ularni g'oyaviy nuqson sifatida emas, balki o'sish qiyinchiliklari tarzida

qabul qilish lozim. “Mitti yulduz” to’plami shoirning haqiqiy ijod yo’liga kirganligidan dalolat beruvchi kitob sifatida maydonga kelgan edi.

Abdulla Oripov bu to’plamga kiritilgan she’rlarida tabiat manzaralari tasviriga ko’proq o’rin beradi. Masalan “Archa” she’rida shoir o’zining tuyg’ulari yuksak cho’qqiga ko’tarilganligini ko’rsatishga harakat qildi. Toshyo’nar usta nogahon archaning ustiga tosh tushirib yuboradi. Ammo archa bukilmaydi. Yillar o’tib, qaytib kelgan usta hayratdan qotib qoladi: archa toshni boshida ko’targancha gurkirab o’sib turardi... Haqiqatdan uzoq bo’lgan bu voqea tasviri bilan shoir nima demoqchi? Bu she’rda butun hayot haqiqati namoyon bo’ladi.

Dastlabki chog’larda Abdulla Oripov o’zining yashashdan kuzatgan maqsadlari va asosiy estetik prinsiplarini quyidagicha ifodalagan edi:

Men shoirman

Istasangiz shu.

O’zirniki erur shu sozim.

Birovlardan olmadim tuyg’u

O’zgaga ham bermam ovozim.

Shoir A.Oripov “Mitti yulduz” she’riy to’plamidan keyin yana bir necha kitoblar e’lon qildi: “Ko’zlarim yo’lingda” (1966), “Onajon” (1969), “CHashma”, “Ruhim” (1971), “O’zbekiston” (1972), “Hayrat” (1974), “YUrtim shamoli” (1976), “Najot qal’asi” (1980), “Yillar armoni” (1984), “Ishonch ko’priklari” (1989), “Munojot” (1992), “Dunyo” (1995), “Haj daftari” (1995), “Saylanma” (1996) shular jumlasidandir.

Hozirgi kunda Abdulla Oripovni butun mamlakat yaxshi biladi va uning asarlarini sevib o’qiydi. U osonlikcha ijodiy kamolotga erishmagan albatta. Zotan, shoir Yoshligidanoq ijodiy ishga katta mas’uliyat bilan qaradi. Binobarin, ustoz A.Qahhor: “Abdullaning bitta xislati menga ma’qul. U faqat o’zi ko’rgan va o’zi bilgan narsalarnigina yozadi”, - deb bejiz aytmagan. Buning ustiga, shoir asarga jilo va sayqal berishdan aslo erinmaydi. Chunki u she’riyatni vijdon ishi deb biladi. Shuning uchun ham u samimiy ixlos va mamnuniyat bilan:

Boshin eggay hamisha
Ostonangda Abdullo,
Eng oliy baxtim mening,
Onajonim, she'riyat,
Topgan toj-taxtim mening,
Jonajonim she'riyat, -

deb kuylaydi.

Abdulla Oripov she'rlarida falsafiy teranlik bilan jo'shqin lirizm uyg'unlashib ketgan. Uning "O'zbekiston", "Munojot"ni tinglab", "Avlodlarga maktub", "O'ylarim", "Bahor", "Birinchi muhabbatim", "YUzma-yuz", "Otello", "Kuz", "Saraton", "Dengizga" va boshqa qator she'rlarida mana shu xususiyat yaqqol seziladi. Bu fusunkor va teran she'rlar o'zbek milliy adabiyotining mumtoz namunalari bo'lib, yuksak badiiyligi, mantiqan kuchliligi, jo'shqinligi, yoqimlilik va lirik tuyg'ularga boyligi bilan ajralib turadi:

Eshilib, to'lg'onib ingranadi kuy,
Asrlar g'amini so'ylar "Munojot".
Kuyi shunday bo'lsa, g'amning o'ziga
Qanday chiday olgan ekan odamzod.

Ko'rinadiki, Abdulla Oripov fikrlar va ehtiroslar shoiridir. Uning ijodiy qamrovi keng, fikri teran va mustaqil, badiiy mushohadalari kuchli, ehtirosi jo'shqin, parvozi yuksak. U loqaydlikni bilmaydi. Ana shunga ko'ra, shoir she'rlari jo'shqinligi va lirik tuyg'ularga boyligi bilan o'quvchilarni maftun etadi.

A.Oripov tarjimon sifatida A.Pushkin, T.G.Shevchenko, V.CHarens, N.Ganjaviy, Q.Quliev she'rlarini, Dantening "Ilohiy komediya" asarini tarjima qildi.

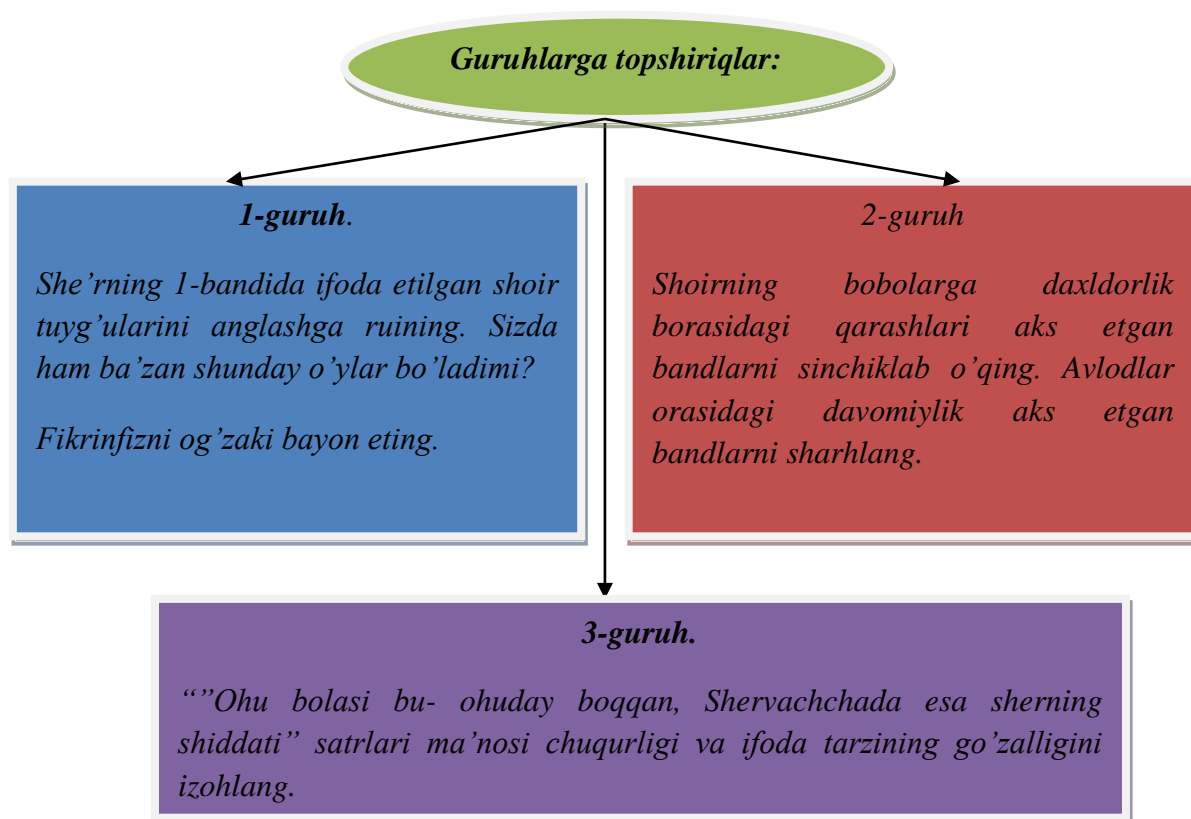
O'zbekiston Respublikasining madhiyasi muallifi A. Oripov millat ruhining timsoliga aylantirgan sifatlardan yana biri undagi obrazlarning teran xalqchil tomirlarga egaligi.

”Kuz manzaralari” she’ri o’qiladi, tahlil qilinadi.

BLIS- SO’ROV

1. Kuzgi yaproqlar bilan shoir qalbidan to’kilgan olov o’rtasida qanday bog’liqlik bor deb o’ylaysiz?
2. **“Shoxlarda mezonlar yaltirar xira, Poyida shivirlar mening kuylarim”** satrlari ma’nosini sharhlang.
3. Shoirning mezonlar haqida : **”Bu mening chavalgan, so’ngsiz o’ylarim”**, - deyishining hayotiy va badiiy asosini toping.

”Genetika” she’rini o’qituvchi ifodali o’qiydi va tahlilqilib boradi.

5. Darsni yakunlash.

6. Uyga vazifa: She’rlarni yod olish va ifodali aytib berish.

Darsda o'quvchilarning faolligini oshirish, ularni zukkolikka, chaqqonlikka o'rgatishga katta e'tabor berildi. O'quvchilarning Abdulla Oripovning "O'zbekiston" qasidasini o'zlashtirishi orqali O'zbekistonning dunyo xaritasida tutgan o'rnini, istiqbolga erishgandan so'ng iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy va siyosiy sohalarida qo'lga kiritilgan yutuqlarihaqidagi bilimni oshirish maqsad qilib olingan edi. Shuningdek, mavzu orqali o'quvchilarda Vatanga muhabbat, qadriyatlarni ulug'lash, vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish, jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shish tuyg'usini rivojlantirish ham maqsad qilindi. Qisman bo'lsa-da ushbu maqsadga erishdim, deb o'ylayman. Darsda o'quvchilarning yangi pedtexnologiyalar asosida mavzu ustida ishlashiga, interfaol usullarni *ishlatishiga katta e'tibor* qaratildi.

II BOB. ABDULLA ORIPOV – HOZIRGI O‘ZBEK SHE‘RIYATINING ZABARDAST VAKILI

2.1. «O‘ZBEKISTON» QASIDASINING O‘RGANILISHI

Maktabda adabiyot o‘qitishning vazifalaridan biri asar ustida ishlash maboynida, uni o‘zlashtirish va his etishda o‘quvchida bilim hamda ehtiros birligini ta‘minlashdan iborat. Asar ustida ishlash jarayonida o‘quvchi qahramonning ichki dunyosi, shaxsi va xarakteri uning hatti-harakatlari, fikrlari, nutqida namoyon bo‘lishini o‘rganadi. SHunday belgilarga qarab odamni baholashga odatlanadi. Eng muhimi, asar qahramoni o‘quvchilar tomonidan hamisha tirik inson sifatida his qilinishi kerak. Butun fojia shundaki, o‘quvchilar, ba‘zan o‘qituvchilar ham asar ustida ishlash davomida adabiy qahramonning tirik odamligini unutib qo‘yadilar. Asar tahlili o‘quvchining adabiy qahramonni ko‘p qirrali, jonli inson sifatida qabul qilishiga ko‘maklashishi kerak.

Taniqli metodist olimimiz, adabiyotshunos B. To‘xliev ta‘kidlaganlaridek, “Bizning maktablarimizda badiiy adabiyot yaxshi insoniy fazilatlarni targ‘ib qilishga, urushni, zo‘ravonlikni qoralab, tinchlikni, xalqlarning osoyishta hayoti va o‘zaro do‘stligini ulug‘laydigan, xunuklikdan nafratlanib, go‘zallikni targ‘ib etadigan, o‘sib kelayotgan avlodga yuksak ma‘naviy fazilatlarning shakllanishi va rivojlanishiga imkon beradigan xislatlari bilan e‘tiborlidir”.*

Abdulla Oripov "O‘zbekiston" qasidasi

Tashkiliy qism: Salomlashish, davomatni aniqlash.

1. Rasm bilan ishlash
2. Yangi pedagogik texnologiya metodlaridan foydalanish.

Ko‘rgazmali qurollar: a) A.Oripov portreti

b) A.Oripov hayotidan olingan rasmlar.

s) A.Oripov tanlangan asarlari- 3ta qism

* Тўхлиев Б. Адабиёт ўқитиш методикаси. – Тошкент, 2006. – Б. 42.

d) Do'skshadan foydalanish

e) Kitobdan foydalanish

Predmetlarni bog'lash.

Darsning shiori: "Gulla, yashna, hur O'zbekiston"

Darsga qo'yilgan talablar.

1. O'zaro hurmat
2. To'g'ri bahslashish
3. O'zgalari fikrini eshitish
4. O'ng qo'l qoidasi
5. Do'skada faol atnashish
6. O'z fikrini bayon qilish
7. Darsda tomoshabin bo'lmaslik
8. Ijodkorlik
9. Adabiy til meyorlari asosida so'zlash

Darsdan nima kutamiz:

a) Faollik

b) Erkin fikr

c) Zarur xulosa

O'tilgan mavzu yuzasidan savollar (tarqatma)

1. A. Oripovning hayot yo'li haqida so'zlab bering.
2. Shoirning qanday asarlarini bilasiz.
3. O'zbekiston Davlat madhiyasi so'zlarini yoddan aytib, tushuntirib bering?
4. A. Oripovning otasi Orif bobo Ubaydulla o'g'li kim bo'lgan?
5. A. Oripov jahon shoirlari orasida qozongan yutuqlari
6. A. Oripov o'zbekning kurashi haqidagi misralarida qanday fikrni ilgari suradi.

O'zbekning kurashi hamisha halol

Unda yo'qdir g'irrom, yo'qdir yomonlik

Britan do‘stlarga tilaymiz kamol

Tilayman barchaga omad, omonlik.

O‘tilgan mavzuni savollari uchun qaytarib mustahkamlash uchun 10 daqiqa.

Yangi mavzu bayoni:

Shoir haqida ma’lumot (tarjimayi holi, darsliklardagi ma’lumotlar)

Qasida hajman salmoqli, har biri 10 satrlik 14 banddan iborat jami 140 satr, bundagi toq va juft satrlar o‘zaro qofiyalanib keladi. Har bandining so‘ngi bayti bir biri bilan qofiyalanadi.

Sher g‘oyat muhim mavzuga Ona vatanimiz sharafiga bag‘ishlangan.

A.Oripovning “O‘zbekiston” qasidasini “Madhiya” matniga taqqoslash.

1) yurtimiz ozodligi

2) tarihiy shaxslarni madh qilish

3) Vattani sevishga undaydi

4) obod va ozod o‘lkaligi haqida

5) buyuk bobolarga munosib farzand bo‘lish

6) qudratli va mexribon xalq timsolik unga xizmat qilishning muqadasligi

7) Vatanni sevish tuyg‘usining eng ulug‘ tuyg‘u ekanligi

O‘quvchilar tomonidan “O‘zbekiston” va “Madhiya”ning o‘ziga xosligini ifoda etgan so‘zlarni toppish vazifasi xat taxtada yozib ko‘rsatib beradilar va ta’riflaydilar.

Abdulla Oripov O‘zbekistonni eng go‘zal maskanlarga qiyoslab ko‘rsatmoqchi.

O‘zbekiston- beqiyos.U bitilmaan doston O‘zbekistonni ta’rif qilmoqqa qalam ojizlik qiladi. Har bir band “O‘zbekiston, Vatanim manim!”, - degan g‘ururbaxsh satr bilan yakunlanadi.

O‘zbekistonin o‘xshashi yo‘q. Ustoz Hamid Olimjon bu yurtning ko‘klamini qalamga olgan edi- dovrug‘I olamga yoyildi. Uning yurti shunchalar go‘zal, shunchalar sehrli. Tarixi ham sharaflarga burkangan tarixdir.Shoir yurtning kechmishiga nazar tashlaydi.Olis tarix qaridagi buyuk ajdodlarni ko‘radi.Ana yana

dunyoni zabt etib, ulug‘, saltanat o‘rnatgan sohibqiron. Beriroqda, 1018 yulduzni aniqlab bergan “osmon ilmi”ni yaratib ketgan nabirasi Ulug‘bek. Shoir xayolidan asrlar “nuqs-u chiroyini ko‘z-ko‘z etib” o‘tadilar. Muallif Beruniy haqida eslab qoldi. Ming yil oldingi kashfiyotlari bilan hali-hanuz dunyoni hayratga solib keladigan buyuk ajdodlarimiz Vatan tarixida yana bir porloq siymo borki, uni chetlab o‘tib bo‘lmaydi. Bu - Navoiy. Bu ko‘hna dunyo juda ko‘p jahongirlarni ko‘rdi. Lekin so‘z mulkingning sultoni - jahongirlari kam keldilar. A.Navoiy dunyoni o‘z qalami bilan zabt etgan va dunyoni chamanzorga aylantirgan siymo edi.

Bu buyuk shaxsiyatlarning yaratuvchisi “baridan buyuk” “baridan suyak”, xalqdir. Shoir ona xalqni timsolini yaratadi. Bunday buyuk farzandlarni jahonga yetkazib bergan, ularning shon sharfini asrlardan asrlarga olib o‘tgan mana shu xalqdir. Uning birinchi fazilati farzandlarga bo‘lgan cheksiz mehridir.

Ko‘z oldimizda halqimizning o‘ta kuymas, suvda cho‘kmas timsoli paydo bo‘ladi.

Mustahkamlash

- 1) “O‘zbekiston” qasidasida nima haqida gap ketadi? Sizda u qanday tasurot qoldirdi.
- 2) “O‘zbekiston - Vatanim manim!” satrining asar yozilgan davr uchun bo‘lgan ahamiyatini qanday tushunasiz?
- 3) Shoir ona Vatan tarixi haqida so‘z yurutganda qaysi siymolar haqida to‘xtab o‘tishni lozim ko‘rdi v anima uchun?
- 4) Qasidadagi Ulug‘bek bandini qanday sharhlaysiz?
- 5) Beruniy bandida shoir diqqatingizni qaratadi?
- 6) Qasidada xalq va Vatan tarixi bir birini qay darajada to‘ldirib boradi, bu haqida nimalar deya olasiz?

O‘quvchilarni bergan javoblarga qarab, faolliklarga qarab ularga ballar qo‘yish.

O‘zbekiston

Yurtim, senga she‘r bu kun,

Qiyosingni topmadim also
Shoirlar bor o‘z yurtin butun
Olam aro atagan tanho
Ular she’ri uchdi ko‘p yiroq,
Qanotida kumush diyori
Bir o‘lka bor dunyoda biroq,
Bitilmagan dostonidir bori:
Faqat ojiz qalamim manim,
O‘zbekiston vatanim manim.
Dovrug‘ soldi ustoz Olimjon
G‘afur G‘ulom tuygan g‘ururni
Qilmoq mumkin dunyoga doston.
Olis tarix qadamim manim,
O‘zbekiston, Vatanim manim.

- Uyga vazifa: 1) “O‘zbekiston” qasidasidan yoqqan bo‘limini yod olish.
2) A.Oripov ijodidian namunalar keltirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A. Oripov tanlangan asarlar. Toshkent 2000-yil 1-Jild
2. A. Oripov tanlangan asarlar. Toshkent 2000-yil 3-Jild
3. A. Oripov tanlangan asarlar. Toshkent 2000-yil 4-Jild

O‘qituvchi bu suhbat jarayonida yana bir jihatga e’tibor qaratishi, asar tili haqida ham to‘xtalib o‘tishi kerak bo‘ladi. Bunda darslik materiallari va boshqa manbalardan foydalanish mumkin. Tabiiyki, badiiy til, bir tomondan, umumxalq tili va adabiy tilga tayanadigan, boshqa jihatdan esa ularning har ikkisidan farqlanib turadigan alohida san’at hodisasidir. Badiiy tilning mavjudligi ijodkor shoir-yozuvchilar faoliyati bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu ma’noda badiiy til o‘z zamirida milliy adabiyotimizning asrlar osha shakllanib kelgan an’analarini (an’anaviy sifatlashlar, ramz va majozlar, o‘xshatish va boshqalarni) saqlab

qolgan. Ayni paytda bar bir iste'dodli ijodkor badiiy til imkoniyatlari doirasini kengaytirishi, bu tilning yanada joziba kashf etishini ta'minlashi mumkin. Bu jarayonda adabiy til qonun-qoidalaridan chekinishga, umumxalq tili boyliklariga dadil murojaat qilishga to'g'ri keladi. O'quvchilar bu narsaga kelgusi darslarda o'rganiladigan qator asarlar, jumladan, «Qisasi Rabg'uziy», Gulxaniyning «Zarbulmasal», Tog'ay Murodning «Yulduzlar mangu yonadi» asarlari mutolaasida yana bir bor guvoh bo'ladi.

Modomiki, adabiyot insonni, uning shakl-u shamoyilini, o'ta murakkab ruhiy olamini tasvirlar ekan, bunda o'sha obyekt - insonga yondashuv turli usullarni talab qiladi. Chunki dunyoda bir-birini har jihatdan to'liq takrorlaydigan ikki kishini hech qachon topib bo'lmaydi. Demak, har bir qahramon o'ziga o'zgacha yondashuvni talab qiladi, har birining yuragi alohida kalit bilan «ochiladi». Bu kalit - uning kayfiyati, fe'l-atvori, nutqi, axloqi, dunyoqarashi singari o'nlab unsurlarning betakror tasviri tufayligina ishga tushadi. Shundagina o'quvchi ko'z oldida qahramon xuddi tirikdek harakat qiladi, gapiradi, kuladi, o'ylanadi, iztirob chekadi, shodlanadi va ... o'ladi. Qahramonning har bir harakati o'quvchiga ham «yuqadi», uni o'z olamiga «olib kirib ketadi». Demak, qahramon o'quvchini o'ziga ishontirishi uchun xuddi uningdek jonli so'zlashishi, fikrlashi lozim ekan, yozuvchi xalq tilidagi shevaga xos so'zlardan ham; agar qahramon tarixiy shaxs obrazi bo'lsa, qadimiy yoki unutilgan so'zlardan ham; hatto bir guruh odamlargina tushunadigan jargonlardan ham foydalanishiga to'g'ri keladi. Qahramonning ruhiy holatlarini ifodalash uchun esa dialoglarning turli shakllari, hatto sukut holati ham «ishga solinadi».

Agar e'tibor bersak, kundalik so'zlashuvimizda ishlatiladigan til ham, badiiy til ham, oxir-oqibat, axborot yetkazish va axborot olishga xizmat qiladi. So'zlashuv tili yetkazayotgan axborot oddiy axborot bo'lsa, badiiy til badiiy axborotni yetkazadi, ijodkor va o'quvchi orasida badiiy muloqotning vujudga kelishini ta'minlaydi.

Metodik tomondan bunday darsni tashkil etish savol-javob, kichik konferensiya shakllarida olib borilishi mumkin. Albatta, ta'limning muammoli, suhbat, evristik, tadqiqot, taqqoslash, induktiv, deduktiv metodlari zahirida mustaqil va mantiqli tafakkur faoliyati mavjud bo'lgani uchun ham ular ta'limning mantiqiy metodlari deb nomlanadi. Biroq 5-sinf o'quvchisini fikrlashga o'rgatish va unda nutqiy ko'nikmalarni shakllantirishda ko'proq suhbat metodi qo'l keladi.

Suhbat metodining o'quvchi tafakkuri mustaqilligini ta'minlashda o'ziga xos ahamiyati katta.

Bugungi ta'limda yangi bilimlar, ma'naviy sifatlarning kashf etilishi o'quvchilar ishtirokida o'qituvchi tomonidan emas, balki o'quvchilarning o'zlari tomonidan o'qituvchi rahbarligida amalga oshirilishi talab qilinmoqda. Bunday jarayon esa asar ustida ishlash davomida o'qituvchi va o'quvchining jonli muloqatida, tom ma'noda izlanuvchi suhbatlarda amalga oshadi. Darsda yaxshi tashkil etilgan suhbatning ahamiyati shundaki, u yosh kitobxonning o'qiganlari haqida gaplashish, unga o'z munosabatini bildirish, o'z fikrlari bilan o'rtoqlashish kabi ehtiyojlarni qondiradi.

Suhbatda ishtirok etgan o'quvchi o'z fikrlarini muhokama qiladi, uni so'zlar bilan shakllantiradi. U fikrning aniqligi va tiniqligini ta'minlashga olib keladi. SHu bilan birga o'quvchi dunyo qarashini ham ko'rsatadi. Suhbat jarayonida o'z fikrini aytish, uning to'g'riligiga ham suhbatlarini ishontirish ehtiyoji paydo bo'ladi.

Suhbatning vazifasini belgilab, unga tayyorlanish davomida o'qituvchi o'quvchilar oldiga vazifa qo'yib, masalani mustaqil ravishda, to'g'ri hal etishga yordam beradigan savollar tuzadi.

Suhbat metodi adabiy ta'limning barcha bosqichlarida: kirish darslarida ham, badiiy asarni o'zlashtirishda ham, uning tahlili maboynida ham, yakunlovchi bosqichda ham qo'l keladi.

O'quvchi savolga javob berish uchun mustaqil ravishda o'ylanishi, eslashi, tasavvur qilishi, izlanishi nazarda tutilgan bo'lishi darkor. Suhbat uchun tuzulgan

savollar aniq mantiqni talab qilgani holda, ular orasida ham mantiqiy aloqa bo'lishi kerak.

Badiiy asar o'quvchi uchun hayotni, olamni bilish, shu asosda o'zligini anglash va baholash o'lchovi bo'lganda chinakam qadrli bo'ladi.

O'quvchilarning suhbatlar jarayonida hayot bilan uzviy aloqasini ta'minlash uchun asar ustida ishlash jarayoniga o'qituvchi bolalarning kitobxonlik va hayotiy tajribasi bilan bog'liq: "shunday hodisa ifodalangan boshqa bir asarni eslay olasizmi? Ularning bir-biridan farqi yoki o'xshashligi nimada deb o'ylaysiz? Siz shunday vaziyatda nima qilgan bo'ladingiz?" kabi savollarni ham o'rtaga tashlashi lozim. Chunki bunday savollar nafaqat asar matni, balki o'quvchi xarakteri va qiziqishlari bilan ham aniqlanadi. Bu jarayon o'quvchilarning qiziqishlari va madaniyati tarbiyalanishida ham katta samara beradi.

"O'zbekiston" qasidasini o'rganish bo'yicha darsni quyidagicha rejalashtirish maqsadga muvofiq bo'ladi:

Ma'lumki, «Poeziya tavsiflar bilan emas, balki ramzlar va obrazlar bilan so'zlashi kerak, poeziya tavsif yetmaydi va undan nusxa ko'chirmaydi, balki uni yaratadi», - degan so'zlar to'lig'icha hassos shoir Abdulla Oripov she'riyatiga ham daxldordir. Chunki Abdulla Oripov poeziyasida shoir sof tuyo'ularning go'zalligini nafis poetik obrazlarda mujassamlashtiradi. Shoirning ijodini o'rganishda o'qituvchi shoir haqida qisqacha ma'lumot beradi. Ifodali o'qish va matn ustida ishlash jarayonida o'qituvchi quyidagilarga alohida e'tibor beradi:

- Abdulla Oripov she'riyatida shonli tarixning badiiy talqini;
- Shoir qalbida paydo bo'lgan iztiroblarning ifodalanishi;
- Insoniy tuyo'ularning tarannum etilishi;
- She'rlarning badiiy xususiyatlari.

Darsning ko'rgazmasi sifatida va o'quvchilarning kitobxonligini oshirish maqsadida ijodkor haqida vaqtli matbuotda e'lon qilingan maqolalar, adabiyotshunos olimlar va adiblarning fikrlari, shoir she'riy to'plamlari tavsiya qilinadi.

Texnik vositalar: magnitafon, kodoskop.

Darsning maqsadi: 1. O‘quvchilardagi mustaqil erkin fikrlash ma’naviy teranlik xususiyatlarini shakllantirish. 2. O‘quvchilarda ifodali o‘qish va she’riy asar tahlili ko‘nikmalarini takomillashtirish. 3. Milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash. 4. She’riy go‘zallik va nafosatni his qilishga o‘rgatish.

Darsning shiori: “O‘zbekiston – Vatanim manim!”

Darsning uslubi: Ijodiy izlanish uslubi.

Birinchi topshiriq: «Aql qasr – test» da o‘quvchilar darslikda berilgan savol-topshiriqlar bilan ishlaydilar. Ular yuzasi-dan ikkitadan test tuzadilar va bir-birlari bilan almashib ishlaydilar. Mustahkamlash uchun tuzilgan eng yaxshi testlar savol tariqasida sinfda beriladi. Masalan:

- 1 Shoir badiiy ijodni qachon boshlagan?
2. Abdulla Oripov Abdulla Oripov she’riyatga qanday munosabatda bo‘lgan?
3. Ilk to‘plamining nomini ayting.
4. Qanday she’riy kitoblarini bilasiz?
5. Uning she’rlari nima uchun kitobxonning ko‘ngil mulkiga aylandi? kabi...

So‘z san’ati inson nutqiga fayz berib, uning ta’sir kuchini oshiradi. Bu haqda O‘rta Osiyoning mutafakkiri Abu Nasr Farobiy (873-950) o‘zining ilmiy ishlarida ovoz, nutqning tarbiyaviy roliga alohida ahamiyat berib, ifodali o‘qish zo‘r san’at ekanligini aytadi. She’rlarni ifodali o‘qishdan oldin barmoq vaznidagi she’rlarning tuzilishi va o‘qilishiga e’tibor qaratiladi. Barmoq sistemasiga xos she’rlar cho‘ziq va qisqa bo‘o‘inlarga ajratilmaydi. Balki hijolar miqdoriga asoslanadi. Bunday she’rlarning misralaridagi hijolar soni bir xilda tekis takrorlanib keladi.

Ikkinchi topshiriq: «Nazm daqiqasi»ning birinchi bosqichi ifodali o‘qish bo‘lib, unda magnet lentasidan she’rlar o‘qiladi. O‘quvchilar she’rlarning o‘qilish texnikasiga e’tibor qaratishadi. Va birgalikda she’rlarni o‘qishadi, yod olishadi.

Uchinchi topshiriq: «Nazm daqiqasi»ning ikkinchi bosqichi ongli o‘qishda o‘quvchilar she‘r mazmuniga e‘tibor qaratishadi. She‘riy misralarni matnga aylantiradilar. Og‘zaki tushungan-larini gapirib beradilar. Ular xulosa chiqarishlaridan oldin o‘qituvchi kodoskopdan kitoblardan olingan parchalarni qiroat bilan o‘qiydi.

Parchalar o‘qib eshittirilgach, ularga quyidagi savollarni berib murojaat qilish bilan bahs – munozara bosqichiga kirish mumkin:

1. Keltirilgan parchalar sizda qanday taassurot uyg‘otdi?
2. She‘rda nomlari tilga olingan ulug‘ bobolarimiz, ularning jahon madaniy, ilmiy taraqqiyotiga qo‘shgan hissalarini haqida tasavvur qilib ko‘rdingizmi?
3. Abdulla Oripovning she‘rlariga munosabatingiz, kabi... savollarga o‘quvchilar o‘z mulohazalarini bildiradilar. So‘nggi savolga ular shoir ijodiga katta qiziqish bilan qarashganini, she‘rlarni hayajon bilan o‘qishganini, shoir she‘rga solgan muammolar oldida ma‘suliyatni his qilganlarini bayon etishadi.

Darsning shioridan ko‘rinib turibdiki, shoir o‘z yurtini dildan sevadi. Sizda uning tuyg‘ulari uyg‘otgan taassurot haqida so‘zlab bering!

Uyga vazifa qilib she‘rlarni yodlash, matnning namunali ijrosini tinglash va o‘z ijrosini magnit tasma-siga yozib olish beriladi. «Men sevgan shoir», «O‘zbekiston – Vatanim manim!» mavzularida kichiq matn yaratish topshiriq qilib beriladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ijodiy izlanish darslari iqtidorli va ijodkor, chinakam fanimiz ixlosmandlari bo‘lgan bolalarni kashf qiladi. Ayni vaqtda ularga ota-ona, hayot, mehnat, hunar, odamiylikni ulug‘lash, tabiat e‘zozlash, Vatanni qadrlashni o‘rgatadi.

2.2. SHOIR LIRIKASINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Abdulla Oripov she‘riyati to‘g‘risida

Abdulla Oripov XX asr o‘zbek she‘riyatining zabardast vakillaridan biridir. Uning asarlari adabiyotimizning yangi bosqichga ko‘tarilishida muhim ahamiyat kasb etdi. Bu shehriyat CHingiz aytmatov, Rasul Hamzatov, Uvgeniy Uvtushenko, O‘ljas Sulaymonov ijodi yanglig‘ siyosat va mafkura ustuvor bo‘lgan tuzum sharoitida ham toza iqtidor tufayli badiiy ijodning ajoyib namunalari yaratilishi mumkinligini ko‘rsatgan o‘zbek adabiyoti misolidagi o‘ziga xos noyob hodisadir.

Mavzu bo‘yicha taniqli adabiyotshunos olimlar Salohiddin Mamajonov, Baxtiyor Nazarov, Ibrohim G‘afurov, No‘‘mon Rahimjonov, Ibrohim Haqqulov, Mixli Safarov, Botirxon Akramov kabilarni tadqiqotlari⁴ e‘tiborga loyikdir.

Matyokub Qo‘shjonov, Suvon Meli kabi adabiyotshunos olimlar maxsus kitob yozdilar⁵.

Biroq XX asr so‘nggi choragi va XXI asr dastlabki yigirma yilligi milliy mustaqillikka qadam qo‘yilgan davri va bunda Abdulla Oripov she‘riyati o‘zbek adabiy tafakkurining uzviy davomi, holati o‘rganilgan emas.

Modomiki, bu tadrijiy-tarixiy bog‘lanish avvalo, milliy-ma‘naviy qadriyatlar uyg‘unligi nuqtai nazaridan o‘rganish ko‘p asrlik o‘zbek adabiyotining yaxlit xodisa ekanligini anglashga yordam beradi. Ikkinchidan, adabiyotning milliy-ma‘naviy uyg‘onishda, qadriyatlar uyg‘unligini barkarorligini ta‘minlashda Abdulla Oripov she‘riyatining o‘rni va rolini belgilashga xizmat qilgan bo‘lur edi. Bu xususida I.To‘lakov, B.Norboevlarning doktorlik, G.Ernazarovanning nomzodlik dissertatsiyalarida⁶ fikrlar aytilgan.

⁴ С. Мамажонов. Ранглар ва оҳанглар. Т., 1978. Назаров Б. Ҳаётийлик безавол мезон. Т., 1985. Норматов У. Қалб инқилоби. Т., 1986. Ғафуров И. Лириканинг юраги. Т., 1982. Раҳимжонов Н. Шоир ва давр. Т., 1983. Ҳаққулов И. Бадий сўз шукуҳи. Т., 1987. Сафаров М. Дунё кирмоқдадир шоир қалбига. Т., 1997. Акрамов Б. Оламнинг бутунлиги. Т., 1988.

⁵ М. Қўшжонов, С. Мели. Абдулла Орипов. Т., “Маънавият”, 2000.

⁶ И. Тўлаков. Ҳозирги ўзбек лирикасида давр ва қаҳрамон талқини. Филология фанлари доктори ...Автореферат. Т., 1994. Норбоев Б. Ҳаётни поэтик талқин этиш тамойиллари ва маҳорат муаммолари (60-80-йиллар ўзбек шеърини мисолида). Филология фанлари доктори ...Автореферат. Т., 1996; Эрнazarова Г. XX аср ўзбек поэзиясида миллий тафаккур ва унинг бадий талқини (А. Чўлпон. Ғафур Ғулум, А. Орипов шеърини мисолида) Филология фанлари номзоди ...Автореферат.

Ushbu mavzu bo'yicha taniqli adabiyotshunos olimlar Salohiddin Mamajonov, Baxtiyor Nazarov, Ibrohim G'afurov, No'amon Rahimjonov, Ibrohim Haqqulov, Mixli Safarov, Botirxon Akramov kabilarni tadqiqotlari⁷ e'tiborga loyikdir.

Matyokub Qo'shjonov, Suvon Meli kabi adabiyotshunos olimlar maxsus kitob yozdilar⁸.

Biroq, XX asr so'nggi choragi va XXI asr dastlabki yigirma yilligi milliy mustaqillikka qadam qo'yilgan davri va bunda Abdulla Oripov she'riyatini o'zbek adabiy tafakkurining uzviy davomi, holati o'rganilgan emas.

Modomiki, bu tadrijiy-tarixiy bog'lanish avvalo, milliy-ma'naviy qadriyatlar uyg'unligi nuqtai nazaridan o'rganish ko'p asrlik o'zbek adabiyotining yaxlit xodisa ekanligini anglashga yordam beradi. Ikkinchidan, adabiyotning milliy-ma'naviy uyg'unlashda, qadriyatlar uyg'unligini barkarorligini ta'minlashda Abdulla Oripov she'riyatining o'rni va rolini belgilashga xizmat qilgan bo'lur edi. Bu xususida I.To'lakov, B.Norboevlarning doktorlik, G.Ernazarovanning nomzodlik dissertatsiyalarida⁹ fikrlar aytilgan.

A. Oripov lirikasi orqali o'zbek she'riyatiga ko'ngil dardlarining suvratlari, ruhiy iztiroblar manzarasi, armonga aylangan orzular inson sezimlarida qoldirgan iz tasviri kirib keldi. Bu she'riyat yuzaga kelgan davrda shaldiraq so'zlarni qofiyaga solish, baxtiyorlik haqida ko'tarinki satrlar tizish odat edi Mavzuni she'r emas, balki she'rni mavzu mukarram qiladi deb hisoblanar shuning uchun she'rning qanday yozilishidan ko'ra, uning nima haqda ekanligi muhimroq sanalardi. Abdulla Oripov tuyg'ulari quruqshagan o'zbek she'riyatiga o'ychil g'am

⁷ С. Мамажонов. Ранглар ва оҳанглар. Т., 1978. Назаров Б. Ҳаётийлик безавол мезон. Т., 1985. Норматов У. Қалб инкилоби. Т., 1986. Гафуров И. Лириканинг юраги. Т., 1982. Раҳимжонов Н. Шоир ва давр. Т., 1983. Ҳаққулов И. Бадий сўз шукуҳи. Т., 1987. Сафаров М. Дунё кирмоқдадир шоир қалбига. Т., 1997. Акрамов Б. Оламнинг бутунлиги. Т., 1988.

⁸ М. Қўшжонов, С. Мели. Абдулла Орипов. Т., "Маънавият", 2000.

⁹ И. Тўлаков. Ҳозирги ўзбек лирикасида давр ва қахрамон талқини. Филология фанлари доктори ...Автореферат. Т., 1994. Норбоев Б. Ҳаётни поэтик талқин этиш тамойиллари ва маҳорат муаммолари (60-80-йиллар ўзбек шеърини мисолида). Филология фанлари доктори ...Автореферат. Т., 1996.

va g'amchil o'y olib kirdi. Shoir alohida bir odam alohida dardlari haqida o'ygabotdi, qalam surdi. Bu odam shoirning o'zi edi.

Binobarin, bir odam to'g'risida hayqirish, baqirish noqulay bo'lardi, u haqda pichirlab she'r o'qish lozim edi. Chunki shovqin, baland tovush odamni o'zga odamlardan yiroqlashtiradi, samimiylikdan mahrum etadi.

O'tgan asrning 60— 70-yillarida Abdulla Oripov she'riyatini o'zbek millatini tuyg'ularning quruqshab qolishdan saqlab qoldi. Shuning uchun ham shoirni o'zbek she'riyatida o'z davrini u yaratdi, deyish mumkin. Chunki chinakam iste'dodgina davrning to'siqlari, cheklovlarini yengib o'ta oladi. Har qanday zamon va har qanday sharoitda ham asl iste'dod davridan marhamat kutmaydi, balki unga o'z ta'sirini o'tkazadi.

Abdulla Oripov she'rlaridagi beaded samimiyat, tuyg'ular chinligi kishini beixtiyor o'ziga asir qiladi. Shoir she'rlari kayfiyat va hissiyotning yaxlit obrazlaridir. U inson tuyg'ularini, hissiyotini shu qadar chuqur bilgani va ifoda eta olganidan butun she'r emas, balki ayrim misralarning o'ziyoq she'rxonda muayyan kayfiyat hosil qiladi. Masalan, shoir odamlarning zilzila paytidagi ruhiy holatini: **"Asablar tuproqqa cho'kkan edi tiz"** tarzida beradi. O'zining pokiza yoshlik davrini esa **"Yiroq-yiroqlardan mungli va uzun Turnalar to-vushin tinglardim faqat"**, — deya ifodalaydi. O'zbek xalqining yig'ma obrazi: **"Sonsiz egatlarga sochilmish, ana, Mening orzularim, mening o'ylarim"** tarzida umumlashtiriladi. Shoirning: **"qaro sochlaringda oppoq alanga"** degan tashbihi aniqligi bilan ham, ta'sirchanligi bilan ham ko'ngilni rom etadi. Uning she'riyatida vatan timsolining chizilganiga e'tibor qiling: **"Shabnam shovullaydi bog'lar qo'ynida, Salqin tuman ichra bo'zarar tonglar, Quyoshning erinchak yog'dularida, Nafis yaltiraydi bargi xazonlar"**.

Shoir vatan manzarasini yaltiroq so'zlarsiz, hayqirig'-u da'vatlarsiz samimiy aks ettiradi. Keltirilgan misralarda sun'iylik yo'qligi, yolg'on bo'lmagani uchun ham ta'sirchan va yuqumli. Bu satrlar chin insoniy sezimlarning ishonimli ifodasi ekanligi bilan esda qoladi.

Abdulla Oripov she'riyatini millat ruhining timsoliga aylantirgan sifat-lardan yana biri undagi obrazlarning teran xalqchil tomirlarga egaligida. Eng murakkab holatlarni ham g'oyat ulkan nazokat va yuksak madaniyat bilan ta'sirli qilib o'zbekcha ifodalay bilish shoir she'rlarining qimmatini oshiradi. Shoir deyarli hamisha she'riy ifodaning aniq va tuyg'ularga ta'sir ko'rsata ola-digan bo'lishiga erishadi. Uning: **"Oyoqlangan qo'ziday dovdidar yelda maysa, Ko'm-ko'k moviy osmonda kezib yurar oq bulut"** kabi satrlarida qo'llanilgan tashbihlar hayotiy asosi chuqur hamda hissiy qudrati tengsizligi bilan kishini hayratga soladi. Yelda silkinayotgan ko'klam ko'katining dovdirab, yiqilib-su-rinib endigina oyoqqa turayotgan qo'zichoqqa o'xshatilishi shoirning xalq tur-mushini bilibgina qolmay, uni ichdan tuyishini ham ko'rsatadi. Shu joyning o'zida ko'klam osmonini ham esda qoladigan qilib suratlantira olish uchun ulkan iste'dod talab etiladi. A. Oripov ko'z oldiga keltirish mushkul, ifodalash undan-da og'ir bo'lgan sezimlarni, mavhum tuyg'ularni tuyimli qilib chizish borasida tengsiz mahoratga egadir: **"Yorilmagan yaraday sevgi!"** — deydi u. O'ta mavhum tuyg'uni bundan ortiq aniq tasvirlash mumkin emas.

A. Oripovning san'atkorligi shundaki, u hodisalarning boshqalar ko'rmagan yoki ko'rgan bo'lsa-da, payqamagan jihatlarini o'ziga xos tarzda aks ettira oladi. Shoirning iste'dodi nazarining o'tkirligi, tuyg'ularining nozikligi, hissiyotini ng teranligida ko'rinadi. Ko'klamda o'rik g'o'ralarini hamma ko'rgan, barcha bolalar, ayniqsa, qizlarning unga ishqibozligi azaldan ma'lum. Ammo faqat chin shoirgina unda hayotni davom ettirish nishonasi borligini ko'ra biladi: **"Dilbar kelinchakning ko'ksida g'ulu, Zardoli shoxiga tashlar ko'z qirin"**. Sal e'tibor qilgan o'quvchi yosh kelinchaklarning ko'pincha o'rik dovuchchasiga boshqorong'i bo'lishini esiga tushiradi. Har qanday hayotiy lavhada chin san'atga xos belgini ko'ra olish asl shoirlikning belgisidir.

Shoirning mahorati shundaki, u ko'pincha aytib o'tirmay, ishora qilish bilan ko'rsatadi. Tasvirning bunday usuli sizni fikrlashga, she'rning zamiridagi chiroyli ma'nolarni mustaqil kashf etishga undaydi. Ma'lumki, g'am haqida ko'p she'rlar

yozilgan. Lekin g'amni kishining ko'z oldiga yaqqol keltirib qo'yish hamma shoirga ham nasib etavermagan. Quvonch to'g'risida ham kam yozishmagan, biroq uni tuyimli qilish oz kishiga nasib etgan. Abdulla Oripov: **'Qizg'aldoq bargidek uchar dildan g'am, Toshqinlar kiradi qalbinga manim'** satrlarida og'irdan-og'ir ana shu ikki ishni birvarakayiga uddalagan. G'amni ko'z oldiga keltirib bo'lmaydi dedik, lekin qizg'aldoqning harir gulbargini har birimiz bilamiz. Uni yengil bir harakat uchirib yuborishi mumkin. Shoir qalbidan "qizg'aldoq bargidek uch"gan g'am o'rniga toshqin kirmoqda. Toshqin nimaligini ham barcha biladi. She'riy misralarda quvonch tilga ham olingani yo'q, lekin insonga ulkan shodlik yor boiganda ko'ngliga toshqin kirishi sezimli. Chinakam san'atkorgina buni boshqalar ham his qiladigan tarzda bera oladi. Shoirning faqat darslikdagi emas, balki boshqa she'rlarini ham o'qish kishining ruhiyatini poklaydi, tuyg'ularini baland qiladi, sezimlarini noziklashtiradi va ma'naviy jihatdan yuksalishiga sabab bo'ladi.

Abdulla Oripov she'riyatining o'z qiyofasi bor. Samimiylik va hissiylik, lirik qahramonlar kuyunchakligi va dardchilligi; poetik ifodalardagi serbo'yoqlik va nafosat, tildagi dilbar o'ktamliklarning o'zaro uyg'unligidagi yaxlitlik A. Oripov asarlariga ajib joziba bag'ishlaydi:

Men kuyladim bu olam aro,
Sobit turgan xalqimni faqat.

Xalqni, Vatanni, fidoyi farzandlaming sevinch-tashvishlarini kuylash shoir ijodining asosiy yo'nalishidir. Uning uslubiga umumni umuman emas, aniqni tiniq kuylash xosdir. „Ayol" (1963) she'riga nazar tashlaylik. Urushdan yori qaytmagan, butun umr firoqda qolgan, sadoqatda tanho yashab kelayotgan ayol obrazi asarning lirik qahramonidir:

Qaqragan lablarda olovti nafas,
Kechalar kechmishin ayladi ko'mir.
Parishon sochlari yor ko'ksi emas,
Muzdayin bolishda qoldi bir umr.

Hissiy shiddat, hayajon po‘rtanasi, so‘zlarda nafas olayotgan jon kitobxonni larzaga soladi. Bunday she‘rlarni tuyg‘u tug‘yonlarisiz o‘qish mumkin emas. Bu she‘r har qanday, hatto johil odamning ham yuragidagi qorong‘u burchaklarni yorita oladi. Unda balqigan toza samirniyat odamlarni bir-biriga yanada samimiyroq qiladi, insonga toza nazar bilan qarashni o‘rgatadi. Poklik qadriga yetishga undaydi.

She‘r nihoyasidagi to‘rtlik ayol sha‘niga, sadoqat hurmatiga, fidoyilik hikmatiga bitilgan qo‘shiqday jaranglaydi:

Hatto zeb-ziynatni yulqib ziyoda,
Haykal ham qo‘yingiz bamisli xayol.
Shundaylar bo‘lmasa agar dunyoda,
Bu qadar muhtaram bo‘lmasdi ayol.

Abdulla Oripov o‘zbek she‘riyatiga yangi to‘lqin, zalvorli salmoq, sermiqyos qudrat bilan bir qatorda yangi mh, serohang kuy, rangli zarb olib kirdi.

Uning she‘rlaridagi intonatsion rang-tasvir g‘oya va lirijc qahramon xarakteridagi tiniqlikka putur yetkazmaydi, aksincha, ularning har bir harakat va holatdagi o‘ziga xosliklarni ochishga bo‘ysundiriladi. “Sarob” (1966) she‘ri chuqur insoniy iztiroblarni, umidlarni, hayotga chanqoq muhabbat bilan qorishiq ishtibohlarni va ulardan yangi unib chiquvchi umid kurtaklarini teran tasvirlash jihatidan qimmatlidir.

Ko‘z oldimda kiprikdayin tizilar yillar,
Har biriga marjon bo‘lar achchiq unlarim.
Xira tuman orasida cho‘g‘day miltillar,
Jayron quvib jayron yanglig‘ o‘tgan kunlarim. ...
Quyundayin charx urardik doim to‘zonda,
Chang neligin bilmas edik o‘shanda hali.
Onamizni o‘ylar edik inson deganda,
Ammo ona tanhoigin bilmasdin hali.

She'ning lirik qahramoni shoirning o'zi. Biroq u, ayni vaqtda, davr yoshlarining umumlashgan obrazi. Bu qahramon timsolida zamonga katta umid bilan qaragan, lekin umidlari erta xazon bo'la boshlagan, katta va'dalarga uchib, sarosimalar girdobida qolgan avlodning umumlashma qiyofasi aks etadi. Qalbga sanchilib qolgan muqaddas umidlardan voz kechish-ning o'zi bo'ladimi? Lekin ular bo'lsa-chi? Yosh qalb ana shu ikki o't o'rtasida. Shamshir ikki tomonda bo'lgani bilan, ular o'rtasida qolgan ozurdajon bir o'zi-ku! Bu qahramonga oson emas. Buning ustiga mushohadakor, isyonkor, haqiqattalab bo'lsa bu qalb. Shoir, lirik qahramon o'z-o'zini ichdan so'roqqa tutishda, zamondoshi, tengdoshini ruhan tahlil qilishda davom etadi. g'oyalar, va'dalar o'tkinchi bo'lishi mumkin, lekin yurt-chi, Vatan-chi? Shoir tuyg'ulari, azoblari ular bifan yuzma-yuz qoladi:

Men ham sening quyoshingda o'sib, ulg'aydim,
Qarzdorman, tuprog'ingda qoldirdim izlar,
Ammo, ayting, qayda qoldi u yoshlik paytim,
Qayda qoldi men ishongan u o'zga hislar.

Faqat istiqlool arafalariga kelib ochiq aytish mumkin bo'lgan bu dardlarni Abdulla Oripov chorak asr avval aytgan edi. Shuning uchun bu she'r yozilganida birmuncha tutilib va "Sarob,, emas, „O'ylarim" degan nom bilan bosilgan edi.

Asarning chuqur realistik kuchini ta'kidlash zarur. Unda beasos umidsizlik ham, umidbaxshlik ham yo'q. Unda dardlarga chirmalgan hayot haqiqati bor:

Xazon to'la bog'chalarga boraman tag'in,
Yana o'zni xayol ila she'rga tashlayman.
Tanib qolgan yuragimga berib bir taskin,
Yana quvnoq qo'shiqlarni kuylay boshlayman.

XX asrning 60- yillaridagi shoir yuragi, uning timsolidagi yoshlar hayoti, tarixiy vaziyat, avlod qiyofasi asardagi badiiy haqiqatga mos tushadi.

„Saraton" (1969) sheʼrida oʻzbek xalqi, dehqoni, paxtakorining bukilmis irodasi, ochiq, begʻubor koʻngli, matonati va mehnatsevarligi kuylanadi. Buning uchun faslning ajib bir betakror holati — saraton asos qilib olingan. Shoir maqsadni amalga oshirish uchun, tosh yogʻsa ham paxtani teraveramiz qabilida, otash yondirsa ham d^lada ishlayveramiz, degan fikrdan yiroq. Kun tabiatni jizgʻanak qilsa-da, tinmaydigan bizning dehqonni koʻrib qoʻying, deb hayqirmaydi ham. U ona yurt tabiatida otash ufurayotgan nafis manzara va uning oniy holatlardagi soniyan surat-larini shu qadar gaʻzal, tiniq chizadiki, buni na boʻyoq, na ohang bilan ifodalash m\imkin. Buni faqat soʻz qudrati va jozibasigina bera oladi:

Saratonlchogʻi bu — zarra shamol yoʻq,
Tutlar kavagida mudrar gʻurraklar.
Nogahon falakka urgan kabi doʻq,
Soʻz siz qotib turar boʻychan teraklar.
Osmon lov-lov yonar oftob qoʻridan,
Ufqda sarobdan otashin baldoq,
Chinqirib yuborar kunning zoʻridan,
Qaygadir berkinib olgan chirildoq,

Satrlardagi ruhga, musiqiy tebranishga eʼtibor bering, tanlangan soʻzlarning marjon tizimidagi uygʻunlikni koʻring. „Zarra shamol" iborasidagi „zarra" soʻzi tasodifan yoki mantiqan xato ishlatib yuborilibdi, deb oʻylamang. Shoir, atayin qidirib,, ehtimolki, yuzlab sifatlashlar ichidan aynan shunisini topib qoʻllaydi. U badiiy mantiq jihatidan shoir maqsadini, saratondagi holati u nihoyatda tiniq va moʻjaz ifodalashga xizmat qiladi. „Tutlar kavagida mudrar gʻurraklar" misrasidagi ritmika asar ruhini teranroq ochishga boʻysunishidan tashqari, xalqona milliy manzaralarni shundoqqina koʻz oldingizga keltirib qoʻyadi. Bu shunday saratonki, goʻdak uhichalik shamol topilmaydi unda, hatto sharsharakning sasi oʻchib, borliq suv tagiga choʻkib ketganday. Sheʼr oʻrtalariga borib, shoir asl maqsadni

ifodalashga o'tadi. Saratonning o'zi ham behol mudragan bu pallada shoir bobodehqonga adadsiz mehrini izhor etadi:

Mening dehqon bobom, andak orom ol.

Lekin shu oddiygina ifoda zamiriga mahzun va mastur kuyunchaklik, dardchillik tuyg'ulari jo qilinadi. A. Oripov saratonni, uning bag'ridagi dehqonni ko'rsatish bilan kifoyalanmaydi. Uning mehnatidagi mashaqqatlarni, murakkabliklarni tasvirlashga alohida e'tibor beradi. Ma'lumki, hayotdagi, xarakterdagi, harakat va ruhiyatdagi jarayonlari umuman, A. Oripov she'riyatida muhim o'rin tutadi. bu she'rda ham Bobodehqon mehnatidan hayratda, tepada o'zni .yo'qotib, oftobning lol qotib qolishi shundan, ko'zdagi „charchoq kulgu" ham shuning ifodasi. „Saraton" she'rining badiiy g'oyasi, ayniqsa, iishbu misralarda jo bo'ladi: Butun olam go'yo ulkan doshqozon, , Qaydadir ko'rinmas uning naryog'i. Bu qaynoq qozonni kuzatmoq oson, Ichiga tushmoqlik osonmas chog'i. AbdullaOripovning lirik qahramoni hech qachon haqiqat, adolat tushunchasini tayyor qabul qiladigan yoxud ma'qul kelmagani uchun, qo'lni bir siltab, inkor etadigan kishi emas. Bir qaraganda, haqiqat va adolat barchaga ayon, hammaga ravshan tushunchadek. Biroq uning inson qalbi orqali o'tish va ro'yobga chiqish jarayonlari shu qadar sir-sanoatli, jumboq, murakkab, ziddiyatliki, shoir lirik qahramonlari, ularning zamiriga yetishga intiluvchi, mushohadakor kishidir. Qahramonni adolatning turli holatlarda namoyon bo'lishidan tortib, uning xalq, tarix, alohida bir vijdon dunyosi bilan bog'lanish nuqtalarigacha qiziqtiradi. Maqsaddan kelib chiqib, ular asar mehvariga, turli tasviriy nuqtalarga tortiladi. „Bahor", „Genetika" she'rlarida bu maqsadlar ruhiy dunyoga falsafiy nazar tashlash orqali namoyon bo'lsa, „Yurtim sharnoli", »Malomat toshlari" she'rlarida bir qalbning yurt taqdiri, umuminsoniy qadriyatlar bilan kesishgan nuqtalarini badiiy yoritish orqali amalga oshiriladi.

„Yurtim shamoli" (1969)da shamol tushunchasi, shamol obrazi shoir talqinida, shunchaki biz bilgan ma'nodan tashqari, chuqur falsafiy umumlashma

darajasiga ko'tariladi. Unda Vatan, adolat, tarix va hokazolar bilan aloqador ma'nolar chirmashib ketadi:

Shamollar esgandir ushbu dunyoda,
Shamollar goh quyun, gohida dovul.
Ular goh oshkora, goho ro'yoda,
Qancha bo'stonlarni sovurgan butkul.
Lekin sen bo'lmagin bog'lar zavoli,
O, yurtim shamoli, yurtim shamoli.

Asar yaratilgan vaqtda „shamol“ timsolining ayrim falsafiy nuqtalari jiddiy e'tibordan birmuncha chetda qoldi. Holbuki, bu nuqtalarga shoir katta ijtimoiy ma'no yuklagan edi. O, yurtim shamoli, sen bog'larning zavoli bo'lmagin, deyilgan poetik fikr zamiriga shoir ne-ne qalb bog'i, ne-ne xalq, millat bog'idagi qadriyatlarga zavol keltirayotgan zo'ravonlik „shamol“larini nazarda tutgan edi.

Ular bog'larni xazon qiladigan emas, jamoliga chiroy qo'sha-digan shamollar bo'lishini orzu qilgan edi, shoir. Qanday shamollar esmasin, shoir Vatan shamoli toza bo'lishini orzu qiladi. A. Oripov — realist, haqiqatparast shoir, murakkab, ziddiyatli hayotning shabadalari haqida gapirganda haqiqatdan chekinmaydi. Chunki davr shamollari ichida o'zi ham borligini yaxshi tushunadi. Adolatgo'y, haqiqatgo'y shoir oliy manzillarni orzu qilsa-da, ba'zilarga o'xshab, uni qo'l uzatsa yetadigan joyda dcb tushun-maydi. Unga umuman yetuvi mumkinligiga ishtibohlar bildiradi. Bu bilan u o'zi qatori, millionlar qalbidagi iztiroblarni, ishtibohlarni obrazli, yorqin va ta'sirchan ifodalab beradi. Eng asosiysi, shoir lirik qahramon kamoliga ishonadi. Chunki uning zamirida xalq kamoli tajassum topadi:

Meni chorlayotir olis bir jamol,
Bilmasman, oh, unga qachon yeturman.
Bu gulshan vodiya men ham bir shamol,
Shamol kabi keldim, shundoq keturman.

Lekin Abdullaning boqiy kamoli,
O, yurtim shamoli, yurtim shamoli.

„Malomat toshlari" (1976) she'rida boshqa masala qo'yiladi, shunga munosib talqin usuli ham o'zgacha. Asar shakli ham boshqacha. U masnaviy yo'lida yozilgan. Har ikki satr alohida-alohida qofiyalanib keladi. Mumtoz adabiyoti-mizdagi asar buyuk falsafiy dostonlar shu yo'lida bitilgan „Malomat toshlari" shaklidayoq ana shu falsafiy muhit ufurib turadi. Asar gloyasi, mazmuni, obrazlar tizimidagi teranlik, vazmin ohang-dorlik, hissiy zamzamalarning zalvorli tahlili bu ruhni yanada kuchaytiradi.

Yuqoridagi she'rlar qatoriga Vatanning oqqush qo'shiqlaridek jaranglovchi „Men nechun sevaman O'zbekistonni", „O'zbekiston" kabi she'rlarni; istiqlol davrida yaratilgan „Vatan", „Xalq" „Temur", „Adolat oftobi", „Erk haqqi" singari manzumalarni; „Bedorlik" (1999), „Shoir yuragi" (2003) kabi yangi to'plamlardagi asarilarni; buyuk italyan shoiri Aligeri Dantening „Ilohiy komediya"sidek jahon adabiyotining mumtoz namunasi tarjimasini qo'ysak, A. Oripov ijodining naqadar serraiqyos ekani yanada oydin bo'ladi.

Darslikda Abdulla Oripov she'rlaridan so'ng nazariy ma'lumot ham keltirilgan bo'lib, jumladan, u quyidagicha:

Nazariy ma'lumot

LIRIK QAHRAMON

Lirik asarda tuyg'u va o'ylari tasvirlangan shaxs obrazi lirik qahramondir. U ko'pincha, shoirning o'zini anglatadi. Chunki lirik asarda ishtirok etadigan asosiy timsol shoirning o'zi bo'lib, she'rdan uning o'ylari, sezimlari, tuyg'ulari, kayfiyati namoyon bo'ladi. To'g'ri, lirik asarlarda ba'zan shoirdan boshqa qahramonlar ham ishtirok etadi. Jumladan, A. Oripovning "Bahor" she'ridan olingan: "Ravon yo'llar qarshingizda turibdi mushtoq", — Derdi bizga harf o'rgatgan yosh bir muallim" misralaridagi muallim timsoli fikrimizga dalildir. Lekin lirik asarda shoirdan o'zga personajlarning o'y-xayol va kechinmalarini batafsil tasvirlash imkoni

yoʻqligi uchun ham lirikadagi "raqib", "rind", "soqiy", "agʻyor" va boshqa timsollar lirik qahramon darajasiga koʻtarila olmaydi.

Chinakam lirik asarning qahramoni oʻziga xos tabiat, feʼl, kayfiyat, taqdir egasi sifatida namoyon boʻlishi, uning sezim va kechinmalari sheʼrxonni loqayd qoldirmasligi kerak. Lirik qahramonning quvonchi, gʻami, iztirob-u oʻylari oʻzgalarga taʼsir koʻrsata olsagina, u badiiy qiymatga ega boʻladi. Lirik qahramoni befarq qoldirgan sheʼr oʻquvchining ongiga ham, tuygʻulariga ham taʼsir koʻrsata olmaydi. Shu jihatdan qaraladigan boʻlsa, Abdulla Oripovning siz tanishib chiqqan barcha sheʼrlaridagi lirik qahramonning tuygʻulari kishiga kuchli taʼsir qilganini koʻrish mumkin. Shoir sheʼrlarida oʻz shaxsiyatining turli qirralarini namoyon etadi. Ularda aks etgan kechinma va sezimlar chin, ifoda goʻzal, badiiy til jozibali boʻlgani uchun lirik qahramon oʻquvchini oʻziga tuygʻudosh qilib qoʻyadi. Shundan kelib chiqib, kechinma va oʻylari lirik asarda ifoda etilgan va sheʼrxonni oʻziga tuygʻudosh qila oladigan shaxs timsolini lirik qahramon deyish mumkin.

Lirik qahramon koʻngil holatini ifodalagani, bevosita "men" nomidan soʻzlashgani, oʻzining eng ichkin, muqaddas tuygʻularini sheʼrxon bilan oʻrtoqlashgani uchun oʻquvchiga yaqin va tuygʻudosh boʻlib qoladi. Adabiyotshunoslikda lirik qahramon tushunchasi 1921-yilda rus olimi Y. N. Tinyanov tomonidan kiritilgan. Shoir shaxsi qanchalik yirik, serqirra, uning tuygʻulari qanchalar samimiy boʻlsa, lirik qahramon tasviri ham shunchalik jonli va serjilo boʻladi. Shuning uchun ham Abdulla Oripov sheʼrlarining lirik qahramoni kishi koʻnglini butunlay zabt etadi, oʻz holati samimiy va chinligiga oʻquvchini toʻla ishontiradi.

XULOSA

Ma'lumki, XX asr so'nggi choragi va XXI asr bo'sag'asi dastlabki o'n yilligi o'zbek adabiyotida milliy-ma'naviy qadriyatlar uyg'unligi va unda aks etgan milliy uyg'onish haqidagi fikr va g'oyalar haqida shoir Abdulla Oripov she'riyatining milliy mustaqillikka qo'shgan hissasi, ko'lami, salmog'i, ahamiyati, muhimligi va dolzarbligini hisobga olib, uning ijodini o'rganish ta'lim bosqichlari dastur va rejalaridan o'rin olganligi ma'lum.

XX asr 60-yillar oxiri va 70-yillar boshida ijod maydoniga endigina kirib kelayotgan yosh shoir Abdulla Oripov yuragi dastlab, ona Vatan, yurt, o'lka haqida yozsa, 80-va 90-yillarda hech ikkilanmasdan Vatan haqidagi betakror she'riyati bilan omma ongiga kirib bordi va mustaqillikning poydevorini yaratishga zamin bo'lgan "O'zbekiston", "Qarshi qo'shig'i", "Tilla baliqcha" kabi she'rlarini totalitar tuzum qilichini qayrab turgan, sobiq mafkura hukmron bo'lgan davrda hadiksiz, qo'rquvsiz o'z ovozi bilan milliy ma'naviyatimiz bo'lgan ajdodlar qadriyatini she'riyat orqali talqin etdi va shu ruhni xalq, jamiyat qalbiga singdira bildi.

Mustaqillik bizga erk va huquqimizni berganligini, ona tilimizni qaytarib berganligini, O'zbekiston degan mamlakat borligini dunyo tanib, tan olganligini, ajdodlar merosi tiklanganligini, istiqlol tufayli shahar va qishloqlar qayta qurilayotganligini, ajdodlardan qolgan ma'naviy merosga yana egalik qaytganligini, Vatan mustaqilligi, O'zbekiston fuqarosi erk va ozodligi abadiyligi uning uchun milliy-ma'naviy qadriyat ekanligi, endi istiqlolni asrab-avaylab kelgusi avlodlarga etkazish bizning burchimiz ekanligini shoir ijodiy kuzatishlarida mamnuniyat bilan qayd etadi.

Buni hozirgi davr o'quvchilari shuuriga etkazish, ularda insoniylik, vatanparvarlik tuyg'ularini tarkib toptirish masalalarining metodik jihatlarini o'rganish dolzarb masala hisoblanadi.

Mazkur ishimizda hozirgi o'quvchi – talabalar ulkan imkoniyatlar mamlakatida har tomonlama keng bilimlarga intilib yashayotganligi, yoshlardagi bunday intilish va shijoatni hisobga olgan holda o'quv adabiyotlari sifat va samaradorligini uzluksiz ravishda takomillashtirib borish davr talabi hisoblanishi masalasidan kelib chiqib, yirik shoir va jamoat arbobi Abdulla Oripov asarlarini adabiyot darslarida o'rganish masalasi ko'rib o'tildi.

Ishimizning dastlabki bobida o'qituvchidan boshlang'ich sinfda o'tiladigan har bir darsda bolalarning ruhiy, jismoniy imkoniyatlarini inobatga olgan holda ularni mustaqil mulohaza yuritib, munosabat bildirishga undaydigan amaliy ishlarni bajarish talab qilinishi, 5-9-sinflarda o'quvchining shu bosqichdagi intellektual imkoniyatlarini inobatga olgan holda ish yuritishi lozimligi, bolaning har tomonlama etuk bo'lib kamol topishida adib asarlarining ham o'zni muhim hisoblanishi masalasiga alohida e'tibor qaratildi.

Dasturda nazarda tutilgan masalalarning taqsimlanishi bolalarning yoshi va bilim hamda ko'nikmalarni o'zlashtirish darajasidan kelib chiqib turlicha ekanligi ko'zga tashlanadi. Chinki umumta'lim maktab o'quvchilari darajasi bilan, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari talabalari o'rtasida bu borada muayyan farqlar bor. Bunda ijodkorni anglash, asarlari mazmunini teranroq his qilishda yozuvchining o'zi haqida yozganlari, zamondoshlarining fikrlaridan keng foydalansa maqsadga muvofiq bo'lishi. Bu jihatdan o'qituvchiga adibning kitoblaridagi ma'lumotlar, olim va adiblarning u to'g'risida bildirgan fikrlari yaqindan yordam berishi haqida ham shu bobda ayrim fikrlar bayon etildi.

Ma'lumki, 5-sinfda Abdulla Oripov ijodidan «O'zbekiston» she'ri (2 soat). A. Oripov hayoti va ijodi haqida ma'lumot.«O'zbekiston» qasidasida ona yurt o'tmishining g'oyat ta'sirli va millat tarixi bilan uyg'un holda tasvirlanganligi. Asarda buyuk ajdodlarni ulug'lashdagi samimiyat. Shoirning Vatanga bo'lgan muhabbatining yorqin ifodalanishi. Qasidaning badiiy xususiyatlari kabi masalalarni o'rganish nazarda tutiladi. Bunda o'quvchilar sinfda va mustaqil o'qishlari, yod olishlari lozim bo'lgan asarlar sirasiga «O'zbekiston» qasidasi ham

kiritilgan. Shuningdek, **9-sinfda** shoirning «Sarob» («O‘ylarim»), «Bahor», «Genetika», «Bahor kunlarida», «Kuz manzaralari» she‘rlari. “Sohibqiron” (5 soat). Abdulla Oripovning hayot va ijod yo‘li to‘g‘risida ma‘lumot. A. Oripov – hozirgi o‘zbek she‘riyatining zabardast vakili. Shoirlikasining o‘ziga xos xususiyatlari. She‘rlaridagi kuchli ehtiros, tabiiylik, fikriy teranlik, poetik mukammallik. Badiiy talqinning pishiqligi. She‘riy intonatsiyaning betakrorligi, shiddatkor ohang bilan sokin, osoyishta, samimiy ruhning uyg‘unligi. Shakliy-uslubiy rang-baranglik. «Sarob» she‘rida shoir hayot yo‘li, ijodiy maslagi, shaxs va jamiyat munosabatlari masalalarining badiiy-lirik talqini. «Bahor kunlarida», «Kuz manzaralari» she‘rlarida tabiatga munosabat orqali lirik qahramon kayfiyatlari, o‘ylarining, «Holat» she‘rida esa tabiiylikning o‘ziga xos yo‘sinda ifodalanishi. «Ketganlar yodi bu» she‘rida shoir qalbi jilolarining namoyon bo‘lishi. «Genetika» she‘rida avlod-ajdod munosabatlarining serbo‘yoq va ta’sirchan ifodalanishi borasida o‘quvchilarda bilim va ko‘nikma hosil qilish rejalashtirilgan hamda asarlaridan namunalar yod olinishi belgilangan. **Akademik litseylarda** “Odamlar”, “Bola edim...”, “Dorboz”, “Temir odam”, “Tilla balqcha”, “Onajon”, “Men anglab etgan falsafa”, “Genetika”, “Sen bahorni sog‘inmadingmi?”, “Men nechun sevaman O‘zbekistonni?”, “Munojot”ni tinglab...”, “Birinchi muhabbatim” she‘rlari va “Sohibqiron” (besh pardali she‘riy dramadan parcha), **kasb-hunar kollejlarda** SHOIRNING tarjimayi holi va “Hangoma” she‘ri o‘rganilishiga oid masalalar ko‘rib o‘tildi. Ularning tarbiyaviy, badiiy-estetik ahamiyati ta’kidlandi. SHuningdek, yakunlovchi soatda o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi muloqotning metodik tomonlari xususida so‘z yuritildi. Bunda suhbat metodi asosida ish ko‘rish bo‘yicha ayrim tavsiyalar berildi. O‘rganilayotgan asar janri shakl va mazmun birligi tushunchasidan kelib chiqib, nazardan chetda qolmasligi aytib o‘tildi.

Adabiyot o‘qitishda turli usullarning dars jarayoniga olib kirilishi hozirgi davr talabidir. SHundan kelib chiqib, ishimizda interfaol usullarning adabiyot mavzularini o‘tishdagi ahamiyati haqida so‘z yuritildi. Zotan, ta’lim jarayonida interaktiv usullardan keng foydalanish o‘quvchilar tomonidan o‘quv materialini

chuqur o'zlashtirish, ularda yangi bilimlarni egallashga intilish, ijodiy qobiliyat, olingan bilimlarga nisbatan tanqidiy fikrlash hamda amaliyotda qo'llash kabi bugungi kun uchun o'ta muhim bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirish imkonini beradi. Bu masalaga Abdulla Oripovning "O'zbekiston" qasidasi asosida to'talib o'tishga harakat qilindi.

Hamkorlikda ishlash tamoyili ta'lim sifatini jahon standarti talablariga yaqinlashtiradi. Buning uchun dars jarayonida yangi pedagogik texnologiyalardan unumli foydalanish zarur.

Shu o'rinda ayrim takliflarni ham bildirib o'tish maqsadga muvofiq ko'rinadi.

Ma'lumki, dastur ham boshqa o'quv-metodik adabiyotlar kabi doimo takomillashtirib borilmog'i lozim. Binobarin, yangi yaratiladigan dastur mavzulari tarkibida Abdulla Oripov ijodiga oid mavzular yanada kengroq aks etsa, maqsadga muvofiq bo'lar edi. Eng asosiysi, mustaqillik davri adabiyoti, uning yorqin namunalari, shu davr adabiyotiga xos etakchi tamoyillar haqida ham mavzular bo'lishi davr talabi deb hisoblaymiz.

Kuzatishlardan ma'lum bo'lishicha, o'qituvchi quyidagilarga alohida e'tibor berishi, dars jarayonida unga amal qilishi lozim bo'ladi:

Adabiyot o'qitishning maqsadi, vazifalari va mazmuni adabiy ta'limning asosini tashkil etuvchi tushunchalar ekani. Maktabda adabiyot o'qitishdan maqsad o'quvchilarda ezgu ma'naviyat shakllantirishdan iboratligi.

Adabiy ta'limning vazifalari a)oddiy o'quvchidan kitobxon o'quvchi; b)kitobxon o'quvchidan o'qiganlarini anglaydigan o'quvchi; v)anglaydigan o'quvchidan tahlillay oladigan o'quvchi; g)tahlil qiladigan o'quvchidan muayyan asar haqidagi fikrini og'zaki va yozma tarzda ifoda eta oladigan o'quvchi tarbiyalash ekanligi.

Adabiyot o'qitishning mazmuni dastur, darslik, o'quv va metodik qo'llanmalar, ko'rsatmali qurollarda ifoda etilishi.

Adabiy-nazariy tushunchalar adabiy ta'limning ilmiy-falsafiy asosi ham ekanligi. Adabiyot nazariyasidan etarlicha bilimga ega bo'lmagan o'quvchi badiiy adabiyotning nozikligini, badiiy so'zning joziba qudratini tuya olmasligi.

Nazariy tushunchalarni o'rgatish adabiyot darslaridagi asosiy ishga aylanib qolmasligi kerakligini anglash.

Badiiy tahlil a) ilmiy - filologik; b) o'quv - didaktik singari ikki turga bo'linishi. Didaktik tahlil tahlilchilar ishtirokiga ko'ra: a) individual; b) guruhiy; v) ommaviy singari uch turga bo'linishi. Adabiy ta'limda asarlar: 1) Yaxlit; 2) Obrazlar bo'yicha; 3) Muammoli yo'llarda tahlil qilinishi. O'quv tahlilida adabiy turga xos xususiyatlarni hisobga olishning muhimligi. Lirik asarda ifodalangan tuyg'uni his etish, undan ta'sirlanish uchun bola tasvirlanayotgan tuyg'uni kechirishi kerakligi. Lirikani his qilish adabiyot darslarini o'zlashtirishga emas, balki o'quvchini o'zga odam holatini tuyushga o'rgatish uchun zarurligi. Dramatik asar tahlili yaxshi bo'lishi uchun o'quvchilarga drama nazariyasidan ma'lumot berish lozim ekanligi. O'quvchilar remarka, luqma, butaforiya, dekoratsiya, musiqa, mizanssena, sahna, ko'rinish, parda, personaj singari atamalar anglatadigan tushunchalarni bilgandagina dramatik asarni qabul etishi mumkinligi.

Zamonaviy jamiyat o'zining tez va chuqur o'zgaruvchan tavsifiga ega bo'lib, bunday o'zgarishlar jamoatchilik tuzilmalari, jumladan, mustaqil davlatlar, shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar, demografik siyosat, urbanizatsiya jarayonlarida ko'zga yaqqol tashlanmoqda. Ta'lim ham global umumhamjamiyat tuzilmasining alohida tarkibiy qismi sifatida jamiyatda bo'layotgan barcha o'zgarishlarni hisobga olishi, ana shu asosda o'z tuzilishi va faoliyat mazmunini o'zgartirishi zarur. Bugungi kunda ta'limning jamiyat rivojlanish sur'atlaridan ortda qolayotganligi, ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan texnologiyalarning zamonaviy talablarga to'liq javob bermasligi haqidagi masala dunyo hamjamiyati tomonidan tez-tez e'tirof etilmoqda. Chunki ta'lim ham ijtimoiylashtirish vazifasini bajaruvchi sifatida jamiyatdagi o'zgarishlar ortidan borishi hamda uning rivojlanishiga o'z ta'sirini o'tkazishi kerak. Biroq jamiyat rivojlanishi va ta'lim

tizimi o'rtasidagi munosabat murakkab ko'rinishga ega bo'lib, yuqori darajadagi jo'shqinlik bilan farqlanadi. Ta'lim barcha faol va sust o'zgarishlar ta'sirini qabul qilavermaydi, jamiyatda bo'layotgan voqealarga esa o'z ta'sirini o'tkazadi. Ana shu nuqtai nazardan ta'limdagi o'zgarishlar faqatgina natija sifatida emas, balki jamiyatning kelgusidagi o'ziga xos rivojlanish shartidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

I. Dasturiy adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma’naviyat, 2009.
2. Karimov I.A. O‘zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. – T., “O‘zbekiston”, 1996.
3. O‘zbekiston Respublikasi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» // Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. –T.: Sharq, 1997.
4. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni // Barkamol avlod – O‘zbekiston taraqqiyotining poydevori. –T.: Sharq, 1997.

II. Ilmiy, ilmiy-uslubiy adabiyotlar:

5. Abdullayev O. O‘tkir so‘z qolmasa, hech narsa qolmas... Mustaqillik davri adabiyoti: Adabiy-tanqidiy maqolalar, badialar. T., G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2006. – 134 b.
6. Ahmedov S., Qosimov B., Qo‘chqorov R., Rizaev Sh. 5-sinf. O‘qituvchilar uchun metodik qo‘llanma. – Toshkent: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2007. – 158.
7. Begimqulov D. Haqqa, haqiqatga tashna she’riyat. (So‘ng so‘z). Abdulla Oripov. Savob. – T.: Ma’naviyat, 1997. – 154 b.
8. Mamajonov S. Ranglar va ohanglar. – T., 1978. – 178 b.
9. “Ma’rifat” gazetasi, 2006, 4-oktabr, 6-sahifa.
10. Nazarov B. Hayotiylik bezavol mezon. – T., 1985. – 209 b.
11. Nazarov B. Istiqlol davri o‘zbek she’riyatining manzaralari. Mustaqillik davri adabiyoti: Adabiy tanqidiy maqolalar, badialar. –T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2006. – 192 b.
12. Norboyev B. Hayotni poetik talqin etish tamoyillari va mahorat muammolari (60-80-yillar o‘zbek she’riyati misolida): filologiya fanlari doktori ...avtoreferat. – T., 1996. – 45 b.

13. Oripov A. Adabiyot va zamon. Mustaqillik davri adabiyoti: Adabiy tanqidiy maqolalar, badialar. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2006. – 287 b.
14. Oripov A. Bedorlik. – T.: “Yozuvchi”, 1999. – 160 b.
15. Oripov A. Hikmat sadolari. – T., 1992. -156 b.
16. Oripov A. Tanlangan asarlar. 1-jild. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 2000. – 234 b.
17. Oripov A. Tanlangan asarlar. 4-jild. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 2001. – 272 b.
18. Ochilova B. Milliy-ma‘naviy yuksalishda meros, qadriyatlar va vorisilik. – T.: Istiqlol, 2009. – 145 b.
19. Rafiyev A., G‘ulomova N. Ona tili va adabiyoti (kasb-hunar kollejlari uchun darslik). – Toshkent: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2002. – 300 b.
20. Zunnunov A. va b. Adabiyot o‘qitish metodikasi. – T., 1992. – 214 b.
21. Yo‘ldoshev Q. Adabiyot o‘qitish metodikasi fanidan dasturiy qo‘llanma. – T., 1994. – 175 b.
22. Ta‘lim texnologiyalari. Ilmiy-uslubiy jurnal. – T., 2009, №2.
23. To‘lakov I. Hozirgi o‘zbek lirikasida davr va qahramon talqini: filologiya fanlari doktori ...avtoreferat. – T., 1994. – 34 b.
24. To‘xliyev B. Adabiyot o‘qitish metodikasi. – T., 2006. – 138 b.
25. To‘xliyev B., Isayeva Sh., Shermurodov T. Adabiyot. Akademik litseyning ikkinchi bosqich talabalari uchun. – Toshkent, 2012. – 429 b.
26. Shahobiddinova G. O‘zbekiston – Vatanim manim. – T.: “Yozuvchi”, 1998. – 96 b.
27. Shodiyev N. Yangi pedagogik texnologiyalar . – S., 2005. 126 b.
28. Shodiyev N. Yangi pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – S., 2007. 144 b.

29. Yusupova M. Adabiyot darslarida o‘quvchilarning kasbiy qarashlarini shakllantirish. // Til va adabiyot ta’limining dolzarb masalalari. – Toshkent, 2013.
30. Haqqulov I. Badiiy so‘z shukhi. – T., 1987. – 270 b.
31. Hoshimxonov M., Ibragimova G. Milliy uyg‘onish va Abdulla Oripov she’riyati. – T.: “Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti”, 2007. – 168 b.
32. Husanboyeva Q. Adabiy ta’limda mustaqil fikrlashga o‘rgatish asoslari. –T., 2003. – 138 b.
33. Qo‘shjonov M., Meli S. Abdulla Oripov. – T., “Ma’naviyat”, 2000. – 180 b.
34. Qosimov Ya. Uyg‘onish sadolari. – T., 1999. – 138 b.

III. Gazeta va jurnallar

35. Aytmatov Ch. Qutlov. //O‘zbekiston Adabiyoti va san’ati, 2001- yil, 23-mart.
36. Karimov N. Mu’attar shamollar. //Milliy tiklanish, 2001, 21 –mart.
37. Nazarov B. Mustaqillik davri she’riyati: tahlil va talqinlar. //O‘zbekiston Adabiyoti va san’ati, 2005, 22-aprel.
38. Safarov M. Men nechun sevaman O‘zbekistonni? //Xalq so‘zi, 2001, 24-mart.
39. Sobirov Q. Xalqining yuragidagi shoir. //Yozuvchi, 2000, 25 -oktabr.
40. To‘xliyev B. “Men-shoirman...”. //O‘zbekiston Adabiyoti va san’ati, 2002, 22-mart
41. Hotamov G‘. Abadiyat nafasi. //Yozuvchi, 1998, 16-sentabr.
42. G‘afurov I. Mustaqillik davri she’riyati: tahlil va talqinlar. //O‘zbekiston Adabiyoti va san’ati, 2005, 22-aprel, № 17.
43. Yoqubov O. Shoir haqida so‘z. //O‘zbekiston Adabiyoti va san’ati, 1991-yil, 8-mart.